

UBAS Nordisk
Universitetet i Bergen Arkeologiske Skrifter

Fra funn til samfunn
Jernalderstudier tilegnet Bergljot Solberg
på 70-årsdagen

Knut Andreas Bergsvik og Asbjørn Engevik jr. (red.)

UNIVERSITETET I BERGEN

1

UBAS – Universitetet i Bergen Arkeologiske Skrifter. Nordisk 1

Copyright: Forfatterne.

Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen
Postboks 7800
5020 Bergen
Norge
www.hf.uib.no/arkeologisk

ISBN: 82-90273-78-9

ISSN: 1503-9811

Redaktører for denne boken

Knut Andreas Bergsvik
Asbjørn Engevik jr.

Redaksjon for serien UBAS

Terje Østigård
Lars Forsberg
Janicke Zehetner

Layout

Christian Bakke og Jan Kåre Wilhelmsen, Formidlingsavdelingen,
Universitetet i Bergen
Foto av Bergljot Solberg: Magnus Vabø, Formidlingsavdelingen, UiB
Forside/omslag: Arkikon, www.arkikon.no

Trykk

PDC Tangen
Papir: Galerie Art Silk 130 g.
Fonter: Adobe Garamond og Myriad

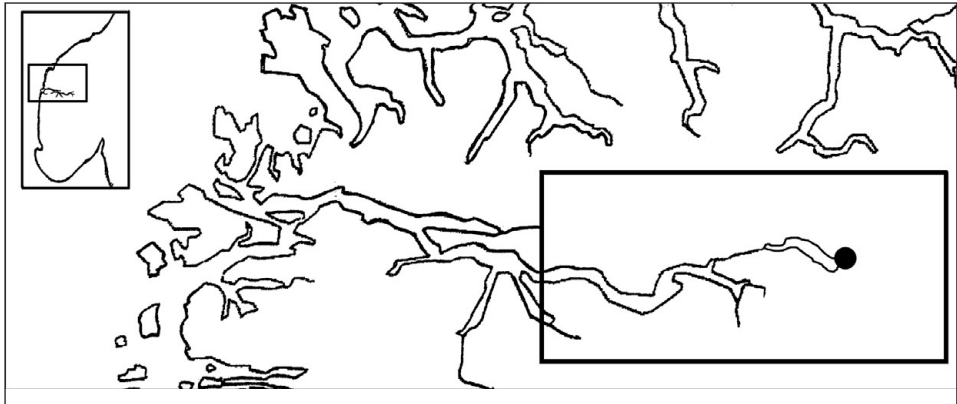
Et vikingtids tunanlegg på Hjelle i Stryn *– en konservativ institusjon i et konservativt samfunn*

Utgangspunktet for denne artikkelen er granskningene av et vikingtids tunanlegg på Hjelle gnr. 20 bnr. 2 i Stryn, Sogn og Fjordane (Fig.1 – 2). Som det første i sitt slag i Vest-Norge som kan dateres til yngre jernalder bidrar dette anlegget med ny informasjon som må få konsekvenser for vår forståelse av de norske jernalders tunanleggene som konstruksjon, funksjon og kontekst.

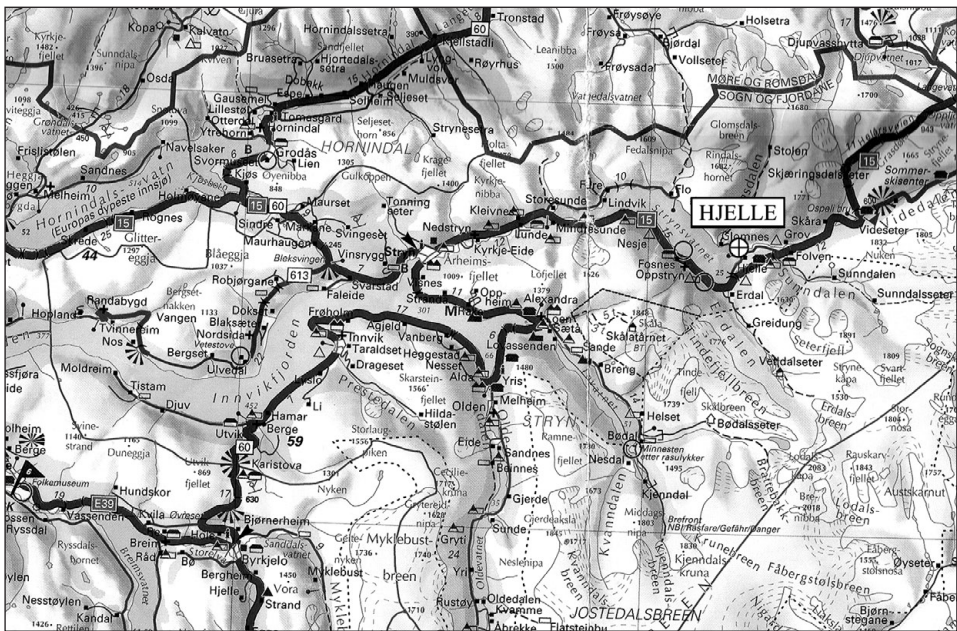
I presentasjonen av de empiriske data fokuseres det på de dokumenterte strukturer som en integrert helhet av flere aktivitetsområder, på grunnlaget for datering og på gjenstandsfunn som belysende for funksjon og kultursammenheng. I den påfølgende evaluering vurderes anlegget først som konstruksjon i et bygningshistorisk perspektiv med vekt på elementer som gir ny kunnskap om vikingtidens byggeskikk. Drøftingen av funksjon har sitt utgangspunkt i en empirisk analyse som klargjør at anlegget ikke representerer en gårdsbosetning, men et jernalders tunanlegg slik dette defineres i den arkeologiske litteraturen. Deretter skisseres noen hovedtrekk ved samfunnsutviklingen som nødvendig bakgrunn for en bred diskusjon om de norske tunanleggenes funksjon og rolle i lys av undersøkelsen på Hjelle. Spørsmålet vurderes i en faghistorisk sammenheng og i et generelt samfunnsteoretisk perspektiv som grunnlag for en argumentasjon som munner ut i to hovedtolkninger: 1) Tunanleggene som kontinuitetsfenomen kan forstås som et materielt uttrykk for en konservativ institusjon i et ideologisk konservativt jernalderssamfunn i tidsrommet fra romertid til rikssamlingens begynnelse i vikingtid. 2) Tunanleggene antas å ha hatt primær funksjon som tingsteder knyttet til en alltingsinstitusjon lik den som ble etablert i Island i koloniseringsfasen. I den avsluttende vurdering av spørsmålet om hvorfor tunanleggene ble avviklet argumenteres det for at dette har sammenheng med maktpolitiske endringer utløst av rikssamlingen.

Undersøkelsen

Anlegget ble påvist ved Sogn og Fjordane fylkeskommunes registrering i forbindelse med tiltak for etablering av kloakkfiltreringsanlegg (Bødal & Furnes 2001).

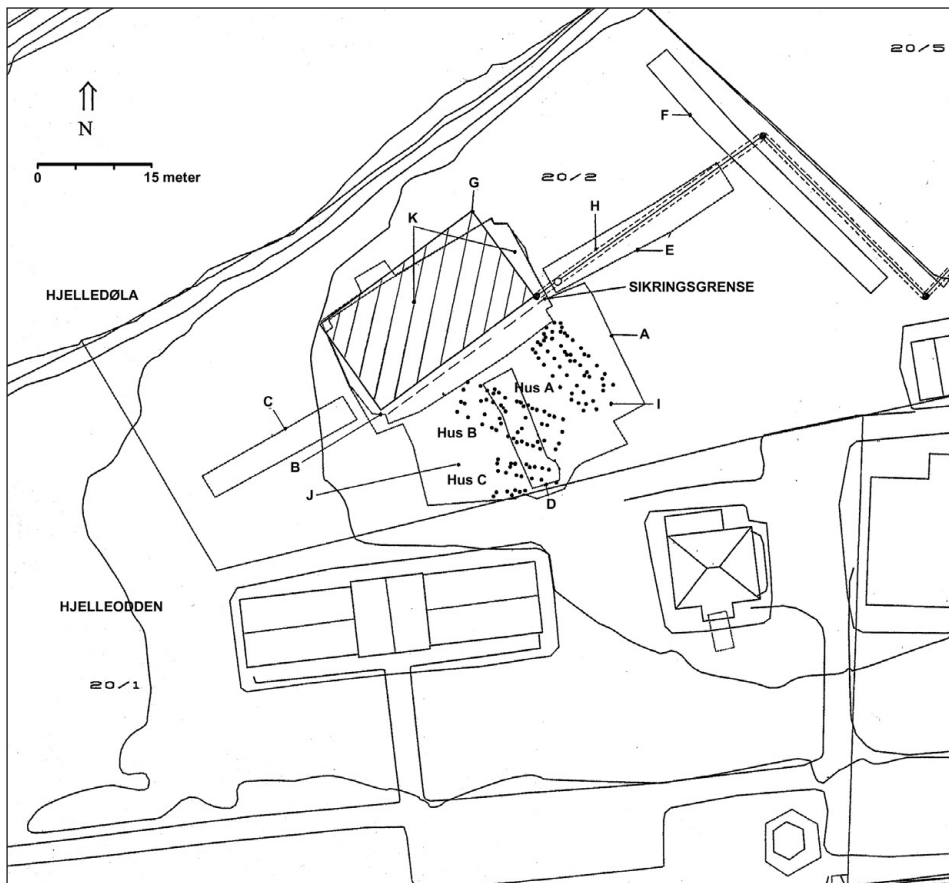

Figur 1. Regionskart.

Figur 2. Hjelle (markert med kvadrat), Stryn kommune, Sogn og Fjordane.

Granskingene ble utført av Bergen Museum i tidsrommet 27.05.02 – 20.06.02 med Asle Bruen Olsen som prosjektleder og Morten Tellefsen og Thomas Bruen Olsen som feltassistenter. Tunet ble lokalisert i et grøntareal like nord for Hjelle hotell på Hjelledothen mellom elva Hjelledøla og Strynevatnet. Her ble det avdekket tre radiært beliggende hustuffer grensende mot hotellet i sør og et tilstøtende stort område med kokegrøper og ildsteder som strakte seg fra tuftene og tvers over odden til elveløpet i nord. Et større trekull- og koksteinsholdig avfallslag ble delvis avdekket

Figur 3. Kart med utgravningsfelt, inngrepsarealer for plantiltak og nærliggende bygninger.

Tegnforklaringer:

- A Utgravningsfeltet 2002.
- B Registreringsfelt A (Opprinnelig tomt for kloakkfiltreringsanlegg. Inngår i utgravningsfeltet).
- C Registreringssjakt A (førhistoriske strukturer tildekket).
- D Registreringssjakt B (førhistoriske strukturer tildekket).
- E Registreringssjakt C (førhistoriske strukturer tildekket).
- F Registreringssjakt D (førhistoriske strukturer tildekket).
- G Tillatt inngrepsområde for kloakktiltak.
- H Tillatt inngrepsone for kloakkledning.
- I Felt med vikingtids hustuffer (hus A – C, sikret ved tildekking).
- J Felt med groper og ildsteder (sikret ved tildekking).
- K Felt med groper og ildsteder (frigitt i forbindelse med kloakktiltak).

langs den østligste tuften. Det planlagte tiltak for kloakkfiltrering omfattet kun inngrep innenfor en del av gropfeltet. Da arbeidet var knyttet til forvaltningsmessig håndtering av reguleringsplan måtte granskningene begrenses til arealet innen den aktuelle tomteparsell nord for hotellets grensegjerde (Fig. 3). Et ca. fem cm sjikt i ble etter maskinell fjerning av toppjord avrenset i husområdet for å få stolpehull,

Figur 4. Utgravningsfeltet med markører på hustuftenes stolpehull. Sett fra taket på Hjelle hotell mot NV.

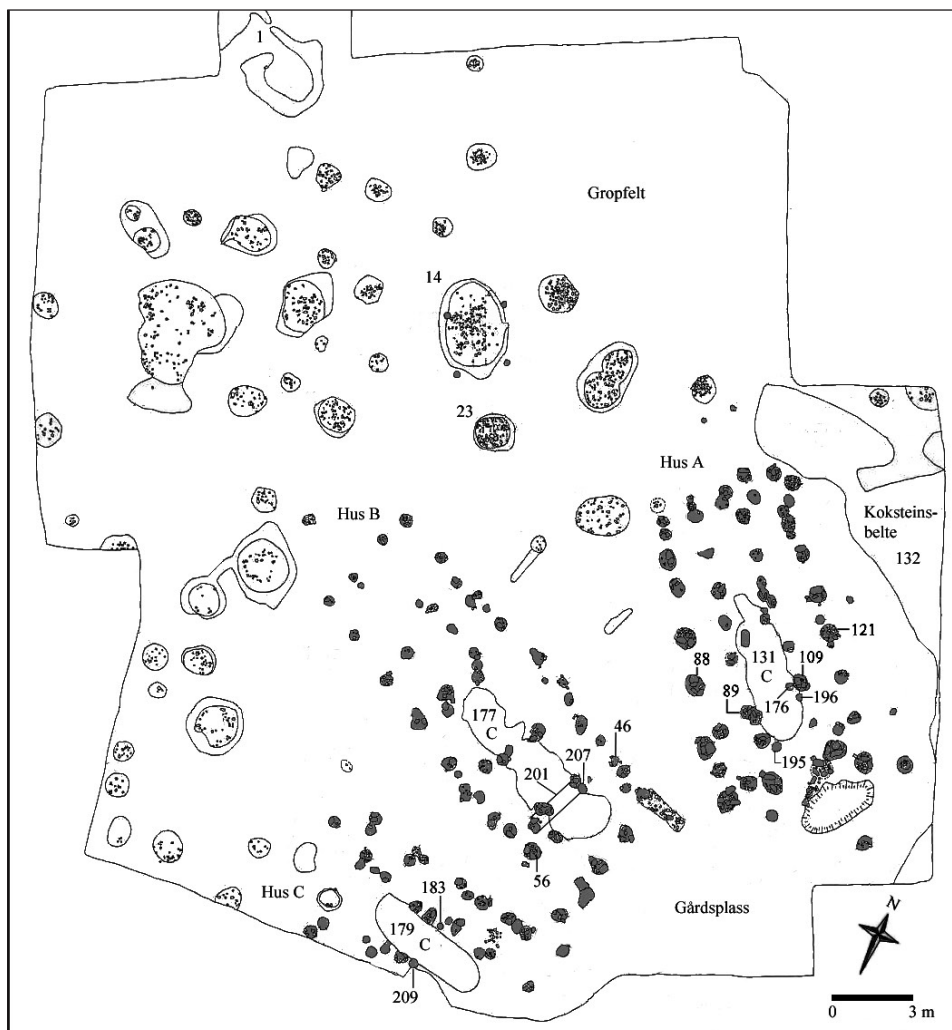
husildsteder og avfallslag tydelig fram. Det ble i tillegg foretatt mindre inngrep i tuftene og de øvrige strukturer med sikte på dokumentasjon av konstruksjonselementer og innsamling av prøver. Den vertikale dokumentasjon i hver tuft ble begrenset til en smal tverrgrøft gjennom husildsted og tiliggende indre stolpehullpar, samt snitting av tre til fire ytre stolpehull. Området ble etter avsluttet undersøkelse tildekket med duk, sandpute og matjord. Det har planstatus som spesialområde vern. Slik tuftene ligger, er det sannsynlig at disse tilhører et større tun med ytterligere tufter beliggende i en radiær forlengelse mot sør. Eventuelle spor etter tufter her må imidlertid antas å ha blitt ødelagt eller sterkt forstyrret ved anleggelsen av hotellets bygninger med hotell, bolig og anneks og utplaneringer rundt disse.

Anlegget

De framgravde strukturers romlige relasjoner gjør at alle disse framstår som integrert i et større enhetlig tunanlegg (Fig. 4 – 5). Anlegget omfatter fire ikke overlappende aktivitetsområder bestående av: 1) Tre hustufter, heretter kalt tuft A, B og C. 2) En indre gårdsplass med avfall og funn knyttet til utendørs aktiviteter ved husenes inngangspartier (bare en liten del avdekket). 3) Et større koksteinholdig avfallslag («koksteinsbelte») deponert øst for hus A (delvis avdekket). 4) Et stort gropfelt i området bak tuftene bort til elva (omfatter et felt av betydelig større utstrekning enn det som er avdekket).

1) Hustuftene representerer tre treskipede langbygninger som har stått med gavlveggene og inngangspartiene vendt innover mot en gårdsplass. De ligger 30° på hverandre med inngangsgavlens hjørner plassert nesten kant i kant med henholdsvis en og to meter avstand mellom hjørnene. Husene har svakt buede langvegger,

Figur 5. Utgravningsfeltet. Strukturer nevnt i teksten er markert med strukturnummer. C angir hustuftenes langildsteder (jf. lagbeskrivelse fig. 13).

rette kortvegger er i grunnflatene nærmest rombisk formet med størst bredde i inngangsgavlene. Ildstedene er også formmessig identiske, og består av langovale strukturer (langildsteder) omsluttet av de indre stolpehullrekkene. Hus A har lengde 11,5 meter, fremre gavlbredde seks meter, bakre gavlbredde fem meter, og er markert med ni ytre og sju indre stolpehullpar. Ildstedet er 6,5 meter langt og 1,6 meter bredt, og ligger med framkanten i en avstand av to meter fra inngangsgavlens. Hus B har lengde 14 meter, fremre gavlbredde 5,5 meter, bakre gavlbredde 4,5 meter, og er markert med ti ytre og sju indre stolpehullpar. Ildstedet er sju meter langt og to meter bredt, og ligger med framkanten i en avstand av 1,5 meter fra inngangsgavlens. Hus C, som ikke ble fullstendig avdekket, har lengde 9,5 meter, fremre gavlbredde trolig fem

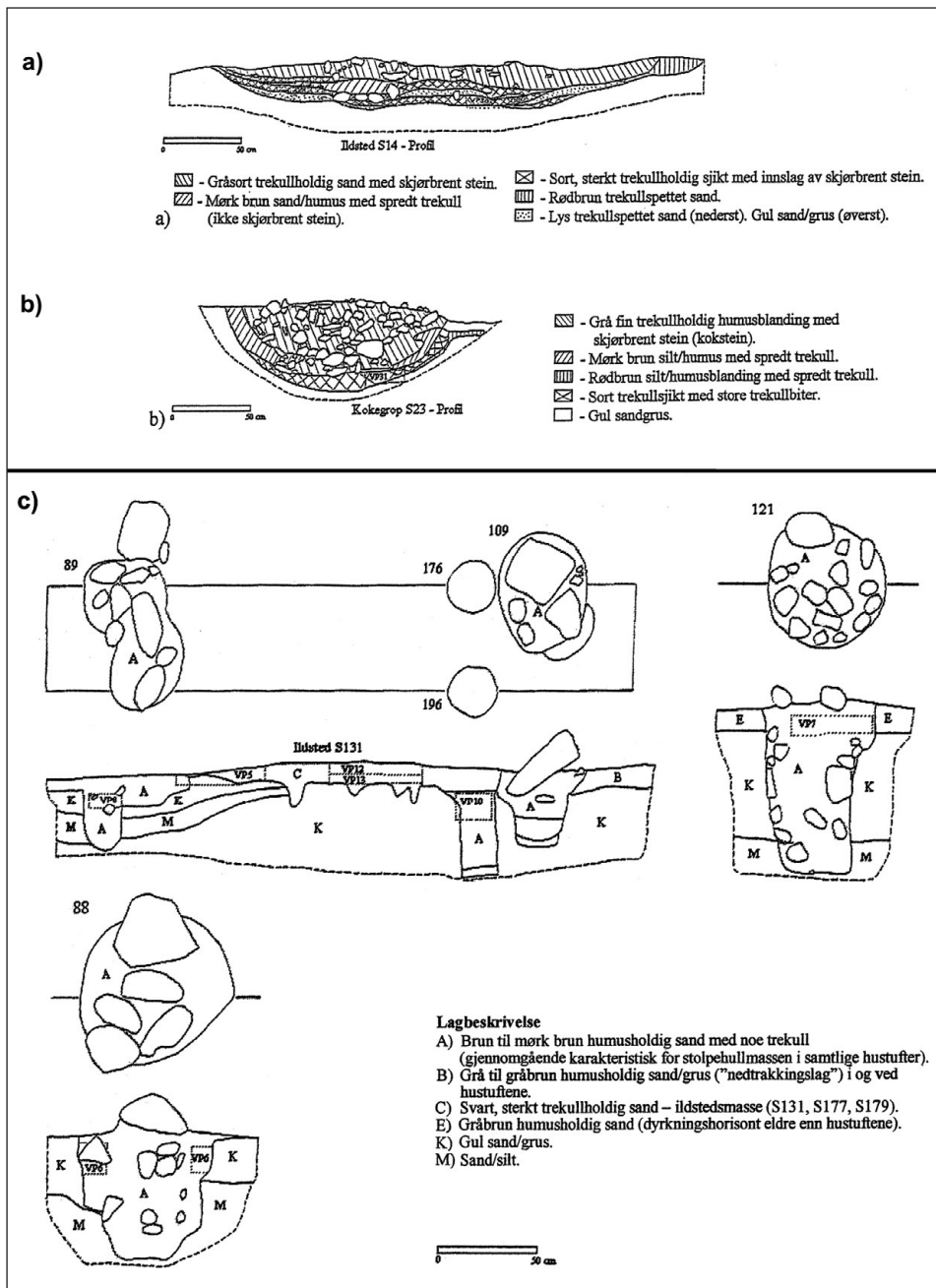
meter, bakre gavlbredde fire meter, og er markert med 7–8 og 6–7 indre stolpehullpar. Ildstedet er fem meter langt og 1,4 meter bredt, og ligger med framkanten i en avstand av 1,5 meter fra inngangsgavlen. Langildstedenes konvekse overflater og de tilstøtende kompakte huslag med funn og trekull som framkom ved flateavdekkingen på Hjelle tyder på at dette nivået representerer gulv nivået i husene. Hustomtene ser således ut til å ha vært gravd ned slik at gulvet – som må ha vært jordgulv - har ligget dypere enn bakkeplanet. (Hus med jordgulv under bakkeplan synes å ha vært vanlig i yngre jernalder, og karakteriserer blant annet de såkalte grophus, som vanligvis er små hus med spesielle funksjoner slik som eksempelvis et vikingtids grophus brukt til tekstilproduksjon undersøkt på Stedje i Sogndal, jf. Mortensen 1993).

2) Gårdsplassen er i feltet representert med et avdekket areal på ca. 40 m² utenfor tuftenes inngangsparti. Dette arealet utgjør trolig en begrenset del av stort et uterom som kan ha vært sirkulært eller ovalt, omgitt av flere hus. I den avdekkede sonen finnes spor etter husnær aktivitet i form av nedtrakkede, mer eller mindre trekull- og funnholdige avfallslag. Disse avfallslagene strekker seg også et stykke bakover i veitene mellom husene, som således må betraktes som en del av gårdsplassen.

3) Koksteinsbeltet er termen som her brukes på et 10–20 cm tykt koksteinspakket og sterkt trekullholdig lag deponert langs østsiden av hus A, synlig ved den østre feltkanten og i registreringssjakt A. Laget har en observerbar lengdeutstrekning på 21 meter. Lagets sammensetning tyder på at dette er et avfallsområde for utkastmasse fra husildsteder og kokegroper. Mektigheten og mengden av kokstein vitner om at ildstedsaktivitetene har vært omfattende. Beliggenheten indikerer at det primært knytter seg husildstedene. I så fall må bruken av husildstedene i stor grad ha vært basert på gløding av stein for oppvarming og mattilberedning. Selv om ildstedsmasse utgjør hovedkomponenten i dette laget, er det sannsynlig at det også inneholder nedbrutte rester etter deponering av annet avfall fra husaktivitetene.

4) Gropfeltet opptar et stort rom bak tuftene. Det strekker seg fra bakkant av tuftene til elva 30 meter lenger nord, og kunne i registreringssjaktene observeres på begge sider av husområdet med en noe avtagende tetthet til 40 meter øst og 30 meter vest for dette. Gropfeltet må således antas å ha en utstrekning på minst 2500 m². De fleste anlegg har karakter av kokegroper slik disse vanligvis beskrives og tolkes, men her er også groper som ut fra form og struktur representerer andre typer ildsteder. En del av disse kan for eksempel ha vært brukt i forbindelse med steiking på åpen ild («ildgroper»). Det ble ved registreringene og utgravningene avdekket i alt 67 gropanlegg innenfor et areal på ca. 0,8 dekar, noe som indikerer at gropfeltet reelt omfatter mer enn 200 anlegg. De registrerte gropene hadde i flaten rund, rundoval og uregelmessig rundet form, og varierte i tverrmål mellom 4,8 meter og 0,4 meter. To er snittet og profildokumentert (Fig. 6), den ene en sirkulær 1,5 meter bred kokegrop med rundet bunn og dybde 55 cm fra undergrunnsnivå (S 23) (Fig. 7), den andre en oval 3,1 meter bred ildgrop med flat bunn og dybde 30 cm fra undergrunnsnivå (S 14 - stratigrafien tyder her på flere gangers gjenbruk). Et spesielt trekk ved S

Figur 6. Et utvalg strukturer. Øverst ildgrop S 14. I midten kokegrop S 23. Nederst strukturer i hus A: Plan og profil indre stolpehull S 89, 109 og 176 med snitt ildsted S 131 samt plan og snitt ytre stolpehull S 88 og 121.

Figur 7. Kokegrop S 23. Profil mot NV.

14 er forekomsten av to små stolpehull i gropkanten på hver side, trolig spor etter stativ brukt i forbindelse med røyking eller steiking (Fig. 5). Lengst nord i feltet nær elvebredden ble det avdekket en avlang grøftstruktur, ytre mål 5 x 2,7 meter, med åpning mot sør (S 1). En lignende struktur tolket som en hyttetuft er dokumentert i tilknytning til et større gropfelt avdekket i 2002 på Mikkjelsflaten i Øystese, Kvam (pers. medd. Søren Diinhoff).

Stratigrafi

De dokumenterte strukturer var på hele flaten dekket av et jordlag bestående av 25 cm moderne dyrkning over et opptil 20 cm tykt trekullspettet dyrkningssjikt som ut fra innholdet av trekull må antas å knytte seg til jordbruksaktivitet i forhistorisk tid/middelalder. Over store deler av flaten, og innenfor hele tufteområdet, besto avdekkingsnivået av lys grå til gulgrå sand som ut fra sorteringen enten er flygesand eller sand avsatt ved elveflom. Denne avsetningen må således ha vært dannet før byggingen av husene A – C. I det dokumenterte profilutsnittet i feltkanten øst for tuft A framkom under koksteinslaget flere eldre dyrkningslag bestående av tynnere trekullsjikt og mer markante trekullholdige sandjordslag. Disse vitner om at flaten på Hjelldoden har vært dyrket og beitet i lenge før husene ble satt opp. Den nevnte sandavsetningen tyder på at dette ikke var et innmarksområde da tunet ble anlagt i vikingtiden. Det trekullholdige laget over tuftene viser at dyrkingen ble tatt opp igjen etter at anlegget gikk ut av bruk.

Datering av anlegget

Tabell 1. Radiologiske dateringer fra registrering og utgraving.

Kontekst	Beta nr.	BP	AD (2 Σ)	Kommentar
Åkerrest (AS1)	162135	1900±70	BC 40 – AD 250	Registrering sjakt A, kullh. sjikt
Ildsted hus B (S177)	162136	1060±60	AD 810 – AD 1150	Registrering sjakt B (pr. felt K1)
Avfallslag hus C	162137	1240±60	AD 660 – AD 960	Registrering sjakt B (pr. felt K2)
Kokegrop (CS1)	162138	1140±60	AD 770 – AD 1010	Registrering sjakt C
Ildst u. hus B (S201)	168694	1400±50	AD 570 – AD 690	Utgr.(HJS1)-Eldre ildst. under S177
Dyrkningslag	168695	1670±60	AD 240 – AD 690	Utgr. (HJS2)-Profil lag 14
Kokst.belte (S132)	168696	1110±50	AD 790 – AD 1020	Utgr.(HJS3)-Profil lag 3 (rel. til hus A)
Ildsted hus A (S131)	168697	1290±60	AD 650 – AD 880	Utgr. (HJS4)-Daterer hus A
Kokegrop (S23)	168698	1260±50	AD 660 – AD 890	Utgr. (HJS5)
Ildst./grop (S14)	168699	1440±60	AD 530 – AD 680	Utgr. (HJS6)-Bunnsjikt i stor «ildgrop»
Ildsted hus C (S179)	168700	1140±70	AD 710 – AD 1020	Utgr. (HJS7)-Daterer hus C
Ildsted hus B (S177)	168701	1290±60	AD 650 – AD 880	Utgr. (HJS8)-Daterer hus B

Seks dateringer tidfester strukturer som med sikkerhet kan relateres til anleggets hustufter, det vil si dateringene fra husildstedene, fra koksteinsbeltet ved hus A og avfallag ved hus C. Fem av disse viser med to sigma kalibrering datering til yngre jernalder. Den siste, som er registreringsdateringen av ildsted i hus B, avviker noe, da den med samme kalibrering dekker sen yngre jernalder og tidlig middelalder. Samtlige overlapper imidlertid med to sigma kalibrering innenfor tidsintervallet 810 – 880 år e.Kr. To av tre gropdateringer fra gropfeltet faller innenfor det samme mønsteret. Dateringene indikerer derfor at tunanleggets hovedfase ligger i tidlig vikingtid, noe som også understøttes av et myntfunn i hus B og av perler i hus A og hus C (se under).

Under ildstedet i hus B, og isolert fra dette av et sandjordssjikt, ble det ved snitting dokumentert et ildsted S 201 som har gitt en eldre datering. Dette gjelder også en prøve fra bunnsjiktet i den omtalte store ildgropen S 14 i gropfeltet. Dateringene av disse strukturene overlapper med to sigma kalibrering innenfor tidsintervallet 570 – 680 år e.Kr., hvilket kan tyde på at det har vært et tunanlegg her også i merovingertid. Flere stolpehull som ikke var observerbare i avdekkingsnivået framkom med dypere toppnivåer under profilsnittingen i samtlige tufter (eksempelvis S 176, 195 og 196 i hus A, S 207 i hus B og S 182 og 209 i hus C). Disse kan representere utskiftninger i vikingtidshusene, men det skal ikke utelukkes at det til dels dreier seg om stolpehull i et tidligere merovingertids anlegg. Det er vanskelig å bedømme om det har vært tidskontinuitet. Sandjordssjiktet mellom de to ildstedene i hus B antyder et opphold i tid. På den annen side ville en ikke forvente at alle groper i gropfeltet hadde ligget så vidt klart fysisk atskilt dersom det ikke har vært en grad av kontinuitet i disse aktivitetene innenfor det tidsrom som omfattes av dateringene fra strukturene S 14 og S 23.

Tidligere bruk av området er påvist i form av spor etter jordbruk tilbake til romertid (profildokumenterte dyrknings/rydningssjikt) og ved flere spredte løsfunn av steinartefakter deponert i eldre og yngre steinalder. Steinartefaktene som belegg for fangstfolks opphold her i steinalderen er lett å forstå ut fra områdets åpenbart strategiske beliggenhet i forhold til ferdsel, fiske og fangst ved dette møtepunktet mellom vann og elv, lavland og høyfjell.

Gjenstandsmaterialet

Det ble ved den manuelle avskraping funnet i alt 88 gjenstander som med rimelig sikkerhet har vært deponert i forbindelse med bruken av anlegget i vikingtiden. I funntilveksten sorterer disse under museumsnumrene B 15923 (registrering, se Fig. 8) og B15925 – 15928 (utgravning hus A, hus B, hus C og gropfelt).

Mest opplysende er funnet av en mynt. Denne vil bli nærmere omtalt nedenfor. Det øvrige materialet omfatter to perler, en pilespiss av jern (odd/tange), tre jernkniver med blad og tange, to jernknivfragmenter, en kniv - eller saksblad av jern, en krok eller angel av jern, en jernring, trolig nøkkelring, 70 hele og fragmentariske nagler eller spikre, hvorav ti sikre klinknagler, to bryner av rød skifer, ett fragment av sandsteinsbryne og to ildflintsteiner.

Funnenes fordeling i og i tilknytning til husene A – C var henholdsvis 28, 38 og 18. Tendensen i distribusjonen av gjenstander var lik i samtlige tufter, med høy frekvens ved inngangspartiene, lavere frekvens i ildstedsområdene og tilnærmet funntomhet i de bakre deler. Funnenes fordeling avspeiler ingen klare funksjonsmessige forskjeller mellom husene.

De to perlene er funnet i hus A og C, brynene i hus A og B, ildflintene i hus A og C, knivfunnene i hus A, B og C. Den kvantitative fordeling av nagler/spikre er relativt sett den samme i samtlige tufter. Den eneste signifikante forskjell er at de ti klinknaglenes fordeling er begrenset til husene B og C (sju og tre funn).

De ulike jerngjenstander kan alle ha vært produsert og brukt i vikingtid, men fordi de representerer enkle, funksjonelle former er de vanskelige å datere på typologisk grunnlag mer presist enn til yngre jernalder. Perlene har imidlertid en noe snevrere tidshorisont. Begge bidrar til å underbygge en datering til tidlig vikingtid. I henhold til Callmers klassifikasjon av vikingtidens perler er funnet i tuft A en blek turkis perle, rundet med plane parallelle ender, nærmest svarende til type Callmer A2915T, som er best representert i siste halvdel av 800-tallet (Callmers vikingtidsfaser BP III-IV), og som synes å gå ut av produksjon rundt midten av 900-tallet. Funnet i tuft C er en mørk grønn perle, rundet og riflet med plane parallelle ender (også kalt «melonperle»), nærmest svarende til type Callmer A320O, som opptrer i siste halvdel av 800-tallet (BP IV) (Callmer 1977:81, pl.4, c.pl.I).

Myntfunnet

En angelsaksisk kobberholdig mynt ble funnet ca fem cm under toppen av sandlaget rett utenfor inngangsgavlens søndre hjørne i hus B (Fig. 9). Funnkonteksten kan tyde på at dette er en intensjonell deponering, kanskje en eller annen form for husoffer, mer knyttet til myntens affeksjonsverdi eller symbolverdi enn til dens metallverdi. Mynten er vurdert av numismatikerne Svein Gullbekk og Kolbjørn Skaare. I Gullbekks rapport fra Myntkabinetet ved Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo skriver han blant annet at det dreier seg om en styca i kobber preget av myntmesteren Eadwin under kong Eanred (Ethelred) som regjerte Northumbria i perioden 810 – 840 (2005). Funn av angelsaksiske mynter forut for Eadgars myntreform i år 973/74 er uvanlige i Norge. Det påpekes som interessant at en av disse også stammer fra Nordfjord, nærmere bestemt fra Ervik i Selje, der det på Ervikstranden i første halvdel av 1800-tallet ble funnet sceatta fra Northumbria datert til tiden 750/ 780. Videre er det funnet to stycas i Vig i Fjære i Aust – Agder (begge festet til blyvekter), hvorav den ene med sikkerhet kan henføres til Eanread i Northumbria datert til 830/40 (Skåre 1976:158, nr. 118 og s. 144, nr. 67; Gullbekk 2005). Skaare har muntlig meddelt at mynten ikke har en metallverdi som tilsier lang sirkulasjonstid, og at det må ansees som sannsynlig at den har vært deponert i eller nær sin «egen» tid. Følgende klassifikasjon av mynten er gitt i rapporten: «Eanred (c. 810-840), AE styca, +EANRED, omkring kors/EADWINE, omkring punktring med et noe større punkt i sentrum, 0,811 gram. J.J. North, English Hammered Coinage, vol. I, s. 71, nr. 186, tre varianter avbildet plansje 2, nr.20 -22». (Gullbekk 2005). Myntfunnet på Hjelle er bekreftende for den tidfesting til første halvdel av vikingtid som indikeres ved det

Figur 8. Kniv og nagler, hus B (registreringsfunn mus.nr. B 15923).

Figur 9. Mynt (angelsaksisk styca) funnet ved hus B.

øvrige funnmateriale og de radiologiske dateringer. Det sannsynliggjør dessuten at anlegget var i bruk i tiden rundt 850.

Mynten er selvsagt også interessant fordi den er en indikasjon på at brukerne av anlegget var knyttet til et nettverk som på denne tiden omfattet kontakt over Nordsjøen til det northumbriske riket og det brittisk angelsaksiske området.

Den nevnte sceatta fra Ervik og et gravfunnet angelsaksisk bokbeslag datert til 700- eller tidlig 800-tall fra Skrøppa i Gloppen (Bakka 1963: 55ff) tyder for øvrig på at folk fra Nordfjord hadde etablert slik direkte sjøveis kontakt flere tiår tidligere (Dette er to av de eldste gjenstander av oversjøisk opphav som er funnet her til lands). Det er i irske og angelsaksiske annaler belegg for norske vikingers raid omkring 790, der det mest kjente er overfallet på det northumbriske kloster og bispesete Lindisfarne i 793. Det er siden mange beretninger om Vikingenes hærferder og erobringstokter til de angelsaksiske og irske områder i perioden 800 – 850, der framstøtene mot Irland trolig var nærmest et rent norsk foretak (Kaland 1998:261ff; Solberg 2000:248). Mange vikingferder til disse områdene må ha utgått fra Vestlandet, og det er sannsynlig at befolkningene i Fjordane var sentrale aktører i denne sammenheng om en skal dømme ut fra den relativt sett store mengde angelsaksiske og irske gjenstander i gravfunn fra Nordfjord, flere av disse fra storhaugene på Myklebust i Eid, der den ene haugen er bygd over en grav som rommet brannrestene etter det største vikingtidsskipet som hittil er kjent her til lands (Magnus 1967:61,141f). Det er således neppe tilfeldig at Hjellemynnten sammen med mynten fra Ervik utgjør et markant innslag i det ellers begrensede tidlige angelsaksiske mynttilfang på norsk område. Kanskje deltok fjordinger i det hærtoktet på Northumbria i 872-873 som resulterte i at vikinger

slo seg ned der og ble bofaste mot slutten av 800-tallet (Solberg 2000:250). En slik kontakt kan ha vært en viktig bakgrunn for at Eirik Blodøks, oppfostret hos hersen Tore Roaldsson med sete på Stårheim og Svanøy, fikk Northumbria i len av kong Adalstein etter at han i 933 ble fordrevet til England av sin bror Håkon den Gode (Håkon den Godes saga, Eirik Blodøks i Wikipendia, den frie encyklopedi)

Huskonstruksjon, funksjonselementer og byggeskikk

De senere års bygningsarkeologiske studier har brakt på det rene at den tidligere jernalderens treskipede langhus videreføres i vikingtiden som det dominerende grunnprinsipp for bygging av hus i det norrøne området, hva enten det gjelder gårdshus eller andre hus (Myhre 1982:116; Skre 1996:63 ff; Stumman Hansen 2000:100). Vikingtidens hus viser imidlertid større variasjon i konstruksjonsmåter enn tidligere, noe som blant annet kommer til uttrykk i de store veggavstivede hus av Trelleborgtypen. Den videre utvikling i middelalderen er beheftet med stor usikkerhet på grunn av manglende undersøkelser. Det ser ut til at hus bygd i lafteteknikk og gårdenes bygningsmessige funksjonsoppdeling ikke blir vanlig før ut på 1200-tallet. I en del regioner, blant annet Sørvest-Norge, argumenteres det for kontinuitet i langhustradisjonen, men med den forskjell at en i middelalderen i stor grad går over til å bygge husene i stavteknikk. I forhold til det tradisjonelle grindhuset med dets indre jordgravde, takbærende stolper innebærer stavteknikken to vesentlige endringer. For det første løftes stolpene opp og fundamenteres på liggende

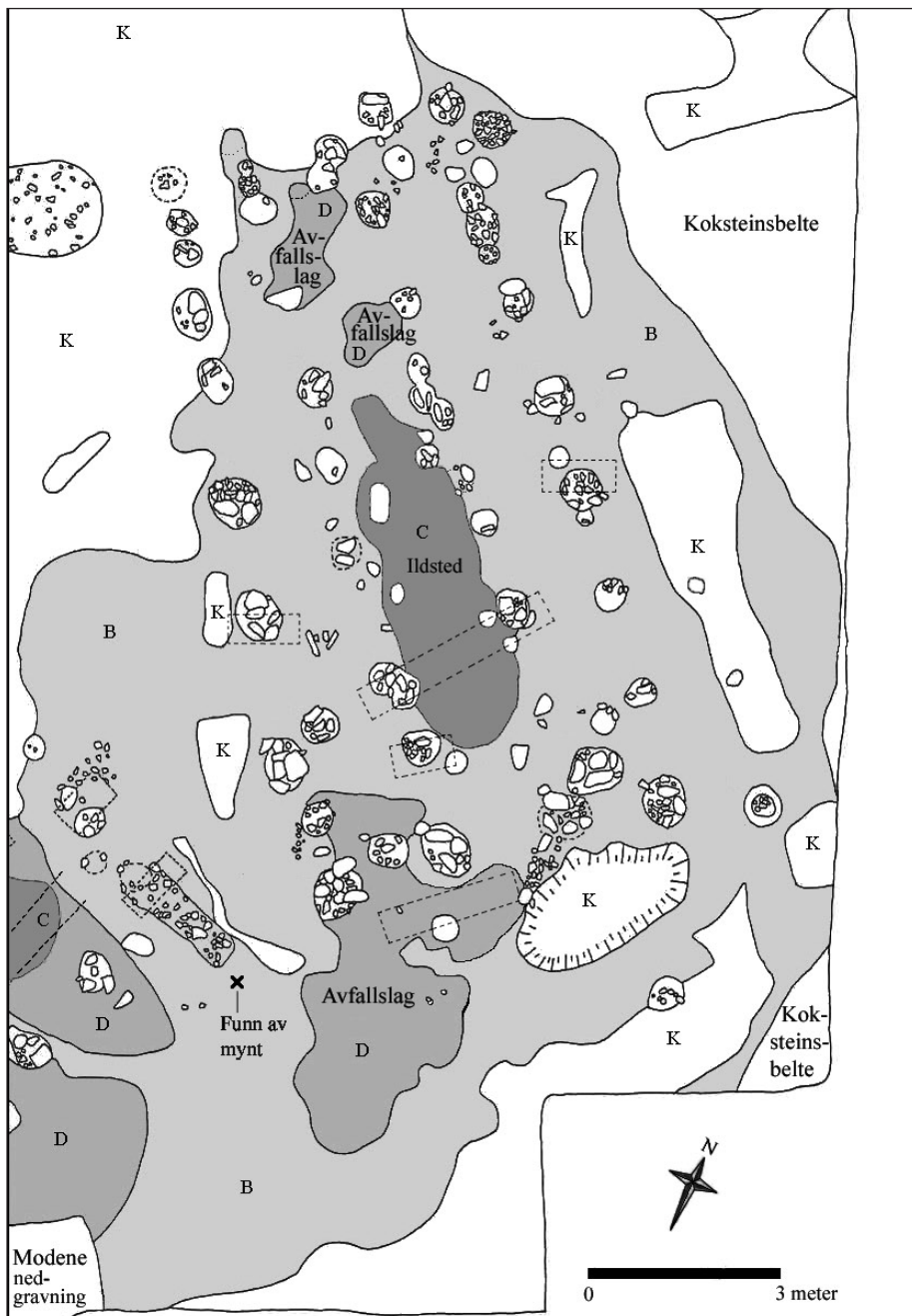
Figur 10. Ytre stolpehull S 88, hus A. Profil mot NNV.

Figur 11. Ildsted S 177 med to indre stolpehull S 190 og 193, hus B. Profil mot NV.

Figur 12. Hus A. Oversikt mot NV.

Figur 13. Hus A. Plan med markering av ulike lag i avdekkingsnivået.
B: Grå til gråbrun humusholdig sand/grus («nedtrkking») i og ved tuften.
C: Svart, sterkt trekullholdig sand – ildstedsmasse.
D: Gråsvart humusholdig sand med tre og brente bein (avfalls-lag i og ved tuften).
K: Gul sand/grus

syllstokker som igjen hviler på stein. For det andre integreres de takbærende stolper i veggløpene, noe som i de profane hus eliminerer behovet for frittstående stolper inne i husrommene (Skre 1996:63). Innføringen av lafte- og stavteknikkene forklarer delvis hvorfor hustufter fra middelalderen er sparsomt representert. Undersøkelser i den senere tid tyder likevel på at de to nevnte endringselementer ikke er innbyrdes avhengige, da det nå er dokumentert tufter av middelalders langhus konstruert med takbærende jordgravde veggstolper som kan se ut til å ha vært en vanlig hustype i tidlig og høy middelalder, slik det også har vært det utenfor Norges grenser (Helliksen 1997:51f; Diinhoff 2003:97ff).

Tuftene på Hjelle bryter ikke med utviklingsforløpet skissert over, men bygger snarere opp under det synspunkt at byggeskikken fra vikingtid og utover i middelalderen endret seg trinnvis, og ikke i store sprang (Skre 1996:65). Tradisjonskonteksten synliggjøres ved de treskipede hus. Ett trekk avviker imidlertid fra det som tidligere er kjent om vikingtidens byggeskikk her til lands. Det ser en i Hjelletuftenes manifestering av hus uten veggvoller med takets hovedtyngde hvilende på en veggkonstruksjon av solide stolper. Veggens bærefunksjon dokumenteres ved stolpehullenes diameter- og dybdevariasjon i det utvalg som er snittet: De ytre stolpehull hadde diametre mellom 40 og 70 cm og dybder mellom 40 og 80 cm, mens tilsvarende variasjon for de indre stolpehull var 15 – 50 cm og 20 – 50 cm. Dimensjonsforskjellene illustreres også ved synlige stolpefyllskifter i to ytre stolpehull med breddene 20 og 24 cm (lag H, S 46, hus B /lag I, S 56, hus B) og i ett indre stolpehull med bredden 15 cm (lag A, S195, hus A) (se eksempler Fig. 6, 10 – 11). Hjelletuftene representerer ved dette en hittil ukjent vikingtids husvariant på norsk område, men de underbygger samtidig den generelle oppfatning om at husenes takbærende konstruksjon forflyttes fra rommet til veggene i løpet av vikingtiden (se for eksempel Lia 2003:46). Det fantes ikke veggspor mellom de takbærende veggstolpene. Dette tyder på at veggfyllingene har vært bygd ved sammenføring av liggende (sleppverk) eller stående tilhogde treplanker som har vært fuget ned i syllstokker og inn i de sidestående veggstolper. Slike hus med jordgravde takbærende veggstolper og veggstolper kan betraktes som et tidlig stadium i utviklingen av stavbygningen. Denne typen konstruksjon finner en forøvrig igjen i de arkeologisk undersøkte tidlige stavkirketuftene, som er datert til 1000-tallet og første halvdel av 1100-tallet. Mønsteret i hele ti komplett avdekkete tufter vitner om en nokså homogen kirkebyggeskikk på denne tiden basert på takbærende jordgravde stolper plassert i skipenes hjørner og veggløp, i noen også med to eller tre indre stolpepar som antas å ha båret et midtrom som har hevet seg over skipets sadeltak (Christie 1983:95ff). Det er et åpent spørsmål hvorvidt det indre reisverk i husene på Hjelle har båret et høyere midtrom. Plasseringen av de indre stolper i forhold til langildstedene tyder heller ikke på at disse har delt opp rommene (se eksempel hus A, Fig. 12 – 13). Mest sannsynlig har dette indre reisverket fungert som en integrert del av den takbærende konstruksjon i hus som ut fra tettheten og dimensjonen på stolpene må ha hatt tunge, solide tak, kanskje høyhimlede sadeltak med midtås.

Ellers har Hjelletuftene elementer som kjennes igjen både i det klassiske flerfunksjonelle langhus av «Oma-typen» (Petersen 1933:66ff; Stumman Hansen 1999:253) og i sammensatte anlegg, blant annet representert ved gårdsanlegget på Ytre Moa i Årdal i Sogn og ved de større kollektive ringtunanleggene i Nord- Norge.

Vikingtidens langhustufter er påvist og gransket på Vestlandet (Oma), Færøyene (Toft), Orknøyene (Birsay) og Shetland (Hamar, Unst), samtlige datert til det 9. og 10. århundre. De framstår i som nærmest identiske. Ifølge Stumman Hansen representerer denne ensartede langhustypen vikingtidens standardiserte form for gårdshus i det skandinaviske området og det nordatlantiske kolonisasjonsområdet fram til ca. 950, da gården reorganiseres med blant annet bygningsmessig atskillelse mellom bolig og fjøs som en konsekvens (Stumman Hansen 2000:100f). Disse langhusene markerer seg som 15-25 meter lange og 5-6 meter brede veggvolltufter med svakt buede langvegger, nedsenket gulv, spor etter indre takbærende stolper og (oftest) motsatt plasserte innganger som fører inn til et sentralt oppholdsrom med langildsted. De ligger i skrånende terreng og har i den nedre gavlvegg en åpning og utenfor en oppsamlingsgrop som indikerer at denne delen har hatt funksjon som fjøs (Stumman Hansen 1999:262).

Her kommer likheten med Hjelletuftene først og fremst til uttrykk i langveggenes krumming, i de nedsenkede gulv og i langildstedene (slike ildsteder synes ikke å ha vært i bruk i hus tidligere i jernalderen). Hjellehusenes ildsteder er likevel unike i den forstand at de opptar en betydelig større del av husarealene enn det som kan observeres i de nevnte langhusene så vel som i andre vikingtids hustufter. De dominerende ildstedene indikerer i seg selv at Hjellehusene ikke har hatt noen flerfunksjonell rominndeling.

Selv om Oma-huset antas å ha representert den vanligste typen gårdshus i vikingtiden, er det de små, 3-5 meter brede og stort sett mindre enn 10 meter lange treskipede husene som dominerer det arkeologiske tilfang. Karakteristiske trekk er veggvoller (i en del tilfeller bare sideveggvoller), rette eller svakt buede langvegger og inngang i en av gavlveggene. De er oftest enrommet og har spor etter 2-4 par indre takbærende stolper. Hull etter jordgravde veggstolper langs veggvollene er påvist i enkelte tilfeller, og da med gjennomgående mindre dimensjoner enn de indre stolpehull. Ildstedene er vanligvis runde og er plassert i sentralt eller i indre del. Slike hus har dels vært frittstående bygninger i gårds- og stølsanlegg i «marginale» områder (Skre 1996:58), jf. Ytre Moa, Årdal (Bakka 1965; Larsen 1995) og Naddvik, Årdal (Kristoffersen 1992). Dels har de også vært integrerte, oftest sammenkoblede husenheter i større ringtunanlegg som var i bruk i vikingtiden, jamfør de nordnorske anleggene på Bjarkøy, Steigen og Tjøtta (Johansen & Søbstad 1978; Wik 1983; Berglund 1995).

Det Hjellehusene deler med disse enkle husene er inngangens plassering i gavlveggen og fraværet av observerbar rominndeling (det større rommet bak ildstedet i tuft B kan ha vært et fysisk avdelt bakrom, men arealet her er neppe stort nok til at dette har

hatt funksjon som fjøs). Inngangen på de fleste enkle hus lokaliseres som åpninger i veggvollen. Det er ikke like lett å identifisere inngangspartiene i Hjellehusene. Bygningenes orientering og avfallsspredningen viser at hovedinngangsdørene må ha stått i de søndre gavlvegger, det vil si i de vegger som vender mot den indre gårdsplassen. Det er i tillegg flere indikasjoner på at dørene har vært plassert på gavlveggenes venstre side: I hus A stenger en naturlig utenforliggende sandtue av den høyre siden. På den venstre siden har det utenfor gavlveggeløpet stått en stolpe som ikke passer inn i veggkonstruksjonen, og som derfor kan antas å ha tilhørt et inngangsvindfang. I hus B ble det mellom de to ytterste stolpehullene på venstre side i gavlveggen avdekket en stor flat stein (1 x 0,5 meter) som trolig har tjent som dørterskel.

På bakgrunn av denne generelle komparative evalueringen kan en konkludere med at tuftene på Hjelle har konstruksjons- og funksjonselementer som en finner igjen både i langhusene og i de små, enkle husene fra vikingtiden. Dette synliggjør tradisjonssammenhengen i vikingtidens husbygging. En må også konkludere med at det kan erkjennes bygningsmessige særtrekk ved Hjellehusene som ikke tidligere er påvist på norsk område, og som derfor bidrar til ny kunnskap om hus og byggeskikk i denne perioden. Disse særtrekkene består i at Hjellehusene har:

- 1) Solide takbærende veggstolper som viser at takets hovedtyngde har hvilt på husets veggkonstruksjon.
- 2) Inngangsgavler som er noe bredere enn de bakre gavler slik at husene har antatt en tilnærmet rombisk form i grunnplanet.
- 3) Dominerende sentrale langildsteder som i lengderetningen opptar omtrent halvparten av husenes lengde og som i bredden fyller opp hele rommet mellom de indre stolper.

De to sistnevnte særtrekk kan være lokale trekk relatert til anleggets sannsynlige spesielle funksjon. Imidlertid representerer den takbærende veggkonstruksjonen en grunnleggende bygningsteknologisk endring som det er vanskeligere å forstå som en lokal innovasjon. Det vil derfor være berettiget å spørre om hvorvidt Hjellehusene i konstruksjonsmåten representerer den vanlige vikingtids hustype i områder der husene ikke ble bygd med veggvoller. Trolig har hus med veggvoller vært vanlige i værmessig utsatte områder med begrenset tilgang på bygningsmaterialer i tre. Et sikkert svar på dette får en ikke før det er påvist og undersøkt flere vikingtids hustufter ved flateavdekking, ikke minst i de indre lavlandsstrøk som bortsett fra gravminner og gravfunn fortsatt er svært sparsomt representert med erkjennbare spor etter vikingtids bosetning

Hjelletuftene – et gårdsanlegg?

Skal anlegget på Hjelle forstås i en større sammenheng må det først og fremst avklares om vi her står ovenfor et regulært gårdsanlegg. Tre empiriske forhold peker seg ut som viktige for vurderingen av dette spørsmålet. Det er de funksjonsmessige aspekter som

kan belyses ved hustuftenes utforming, funnmaterialets sammensetning og anleggets lokalisering.

I *husene* er langildstedene en sikker indikator på boligfunksjon. Dette gjelder alle de tre tuftene. Ildstedenes størrelse og plassering vitner om at de har vært viktige og samlende for husenes beboere. De har opplagt tjent som varmekilder. Videre er det ut fra de store dimensjonene sannsynlig at de har vært brukt i mattilberedning, noe som for øvrig indikeres ved forekomsten av koksteinslaget utenfor hus A. Ildstedene er tett omsluttet av de indre stolpehull. Det kan derfor tenkes at det til dette indre reisverket har vært festet oppheng for koking i kar, røyking og annen matlagning. Langildstedene opptar så store lengder av husene A og C at disse husene må antas å representere enroms bygninger. Dersom arealet bak ildstedet i hus B har vært fysisk atskilt fra sentralrommet, kan ikke dette bakrommet ha vært stort nok som fjøs, slik at en eventuell oppdeling av rommet her neppe har tjent andre formål enn de som har vært knyttet til bruken av huset som bolig. De tre tufter som er avdekket omfatter et samlet areal på ca. 180 m². Dette representerer i seg selv et boligkompleks som er så stort at det må ha vært bygd for atskillig flere brukere enn en enkeltgårds huslyd. I sin funksjonsanalyse av de nordnorske ringtunanlegg argumenterer Johansen & Søbstad for at anlegget på Steigen, som utgjør et boligareal på totalt 720 m², kan ha huset 160 personer om en regner med rimelige boforhold (4,5 m² pr. individ) (Søbstad & Johansen 1978:51). På et noe annet grunnlag regner Trond Løken det som sannsynlig at brukerne av tufteanleggenes hus har hatt et plassbehov på 9 m² pr. individ (Løken 2001a:12). Ut fra disse beregningene kan husene A-C ha hatt en boligkapasitet på 20-40 personer. Hjelltuftenes utforming og innretning peker således i retning av at disse bygningene har hatt funksjon som boliger i et anlegg som ikke har vært et vanlig gårdsanlegg.

Distribusjonen av *gjenstandsfunnene* reflekterer ingen innbyrdes forskjeller mellom husene med henhold til hvilke aktiviteter som har funnet sted (se s. 328). Funnene gir heller ingen holdepunkter for at husene ikke har hatt boligfunksjon. Det som må vektlegges er at et så vidt stort funnmateriale ikke inneholder spinnehjul eller vevlodd. Slike tekstilredskaper utgjør en fast og ofte tallrik del av inventaret i undersøkte vestnorske tufter som med en rimelig sannsynlighet representerer bolighus i vikingtids gårds- eller stølsanlegg (Stumman Hansen 1999:254; Larsen 1995:109 ff; Kristoffersen 1992). Dette fraværet av det som i arkeologisk sammenheng må ansees som en av de mest gårdstypiske gjenstandskategorier er nok en indikasjon på at Hjelleanlegget er noe annet enn en gård. Det er heller ikke uvanlig at kvinnesmykker inngår i funnmaterialet fra gårdstufter. Slike gjenstander foreligger blant annet fra de tre antatte boligtuftene i gårdsanlegget på Ytre Moa, i samtlige assosiert med et bredspektret funnmateriale som også inneholder tekstilredskaper (Larsen 1995:54ff). Mangelen på kvinnesmykker i Hjelle materialet kan ikke brukes som argument for at kvinner ikke har vært involvert i bruken av anlegget, men forsterker inntrykket av et inventar som er funksjonsmessig snevrere enn det som karakteriserer gårdstuftene.

(Perler er den vanligste form for smykker i vikingtiden, men disse ble brukt både av kvinner og menn. Det kan for eksempel vises til at mange mannsgraver med våpen i Stryn har en eller noen få perler i gravgodset, jf. Magnus 1967. Således er perlene i Hjellematerialet ikke nødvendigvis vært knyttet til kvinners nærvær).

Anleggets lokalisering som funksjonsindikator har sitt utgangspunkt i vikingtidsgården som sentrum i et fast innmark/utmark – system, etablert på steder med gode forhold for dyrkning/åkerbruk i det nærliggende området. Lokaliseringen må således evalueres i forhold til jordbruk og til det en vil kunne erkjenne som vanlig beliggenhet for en gård i vikingtiden. Den dokumenterte jordprofil ved hus A indikerer sammen med stratigrafiske observasjoner andre steder i feltet at husene ikke kan ha vært oppført lenge etter en flom- eller vinddannelse av et markant sandlag som trolig har vært avsatt over store deler av Hjellegodden. Profilen viser at hushorisonnten representert ved koksteinsbeltet utenfor hus A er tuftet rett på dette sandlaget. Jordbruks sjiktene under sandlaget framsto dessuten som lite markante, og synes snarere å reflektere perioder med beite- og utmarksaktiviteter enn dyrkning. Dette underbygges igjen av de makrofossilprøver som er analysert fra 18 ulike uttakssteder i anlegget. Her konkluderes det i rapporten med at ingen korn eller kornfragmenter er registrert. En del åkergress er til stede, men det er særlig mye libendel og småsyre, som begge indikerer sur, fattig og sandholdig grunn (Hjelle 2004). Dette skulle innebære at vikingtidsanlegget på Hjelle ble etablert i et jordbruksmessig marginalt område, og at tilrettelegging i forhold til jordbruksaktiviteter ikke var bestemmende for valg av lokalitet. Vikingtidsgårdene erkjennes sjelden ved bosetningsspor. Gravfunn kan imidlertid vurderes som gode indikatorer på hvor gårdene har ligget. Periodens gravminner representerer en gravskikk der døderitualer normalt ble utøvet i gårdssfæren og der hauglegging fant sted på eller nær gårdstunet. En rask gjennomgang av Stryns funntilfang viser imidlertid at de aller fleste yngre jernalders gravfunn er gjort i tilknytning til eksisterende gårdstun som befinner seg på høyereliggende plasser og i en viss avstand fra vann og elveløp, det vil si steder med en annen type lokalisering enn Hjelleanlegget. Heller ikke lokaliseringen ser dermed ut til å ha favorisert en gårdsetablering på Hjellegodden i vikingtiden.

Ettersom verken hustype, funnmateriale eller lokalisering bidrar til å underbygge en gårdshypotese, må det heretter fokuseres på andre mulige funksjoner.

Det trekk som kanskje klarest vitner om en annen type funksjon er gropfeltet. Gropene favner et stort areal mellom tuftene og elva, og tettheten og utstrekningen tilsier at dette området i Hjelleanleggets brukstid utelukkende har vært nyttet i forbindelse med de aktiviteter som gropene representerer. Gropfeltets størrelse i seg selv vitner om omfattende mattilberedning. Noen av ildgropene er så store at de må antas å ha vært brukt til steiking og grilling i forbindelse med måltider hvor mange mennesker har vært samlet. Det er da nærliggende å tenke seg at bruken av området har omfattet store festmåltider, kanskje av rituell karakter, og at dette uterommet bak husene har vært spesielt viet til slike handlinger. Det er også sannsynlig at lokaliseringen

av Hjelleanlegget er knyttet til dets funksjon. Anlegget ble som nevnt etablert i et jordbruksmessig marginalt område, men har åpenbart en strategisk beliggenhet i forhold til ferdsel og kommunikasjon, med lett adkomst fra land og vann og med gode forhold for havn og stø inne i Hjellevika. Det ligger på en flat landtunge ved utløpet av elva Hjelldøla i et naturlig møtepunkt for grendene i Oppstryn midt mellom ferdsels- og drifteveiene veiene over fjellet mot øst og vannveien over Strynevatten til fjorden og kystleden mot vest.

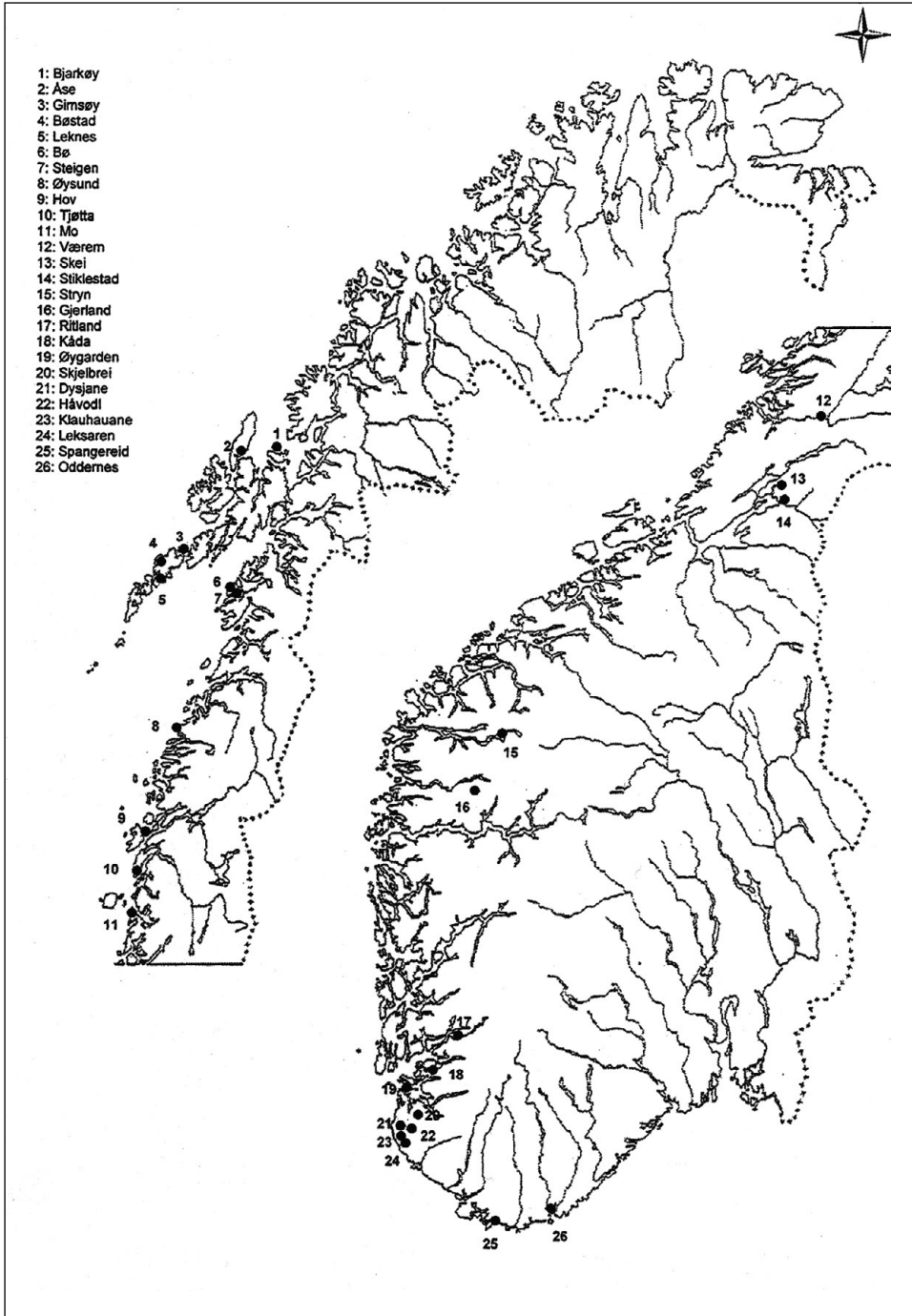
Ut fra en vurdering av ulike aspekter ved Hjelleanlegget isolert kan en derfor konkludere med dette ikke representerer en gård, men et større, kommunikasjonsmessig sentralt og jordbruksmessig marginalt beliggende anlegg med en bruk relatert til aktiviteter som involverer mange menneskers nærvær i kortere eller lengre perioder. I så måte føyer dette seg inn i rekken av forholdsvis mange norske større tunanlegg fra jernalderen som ikke er gårdsanlegg. For å komme nærmere en forståelse av Hjelleanlegget må dette derfor nødvendigvis sees i sammenheng med de øvrige anlegg og i forhold til de teorier som har vært formulert om disse anleggene i et større samfunnsperspektiv.

De norske jernalders tunanlegg

De forsøk som har vært gjort på å definere slike jernaldersanlegg av kollektiv karakter vektlegger at de omfatter tuftesamlinger beliggende med en gavlside vendt inn mot et rundt, ovalt eller halvsirkelformet tun. På grunn av denne utformingen ble de tidligere vanligvis betegnet som kretstun, ringtun eller ringformede tunanlegg (Møllerop 1971:151). Fordi flere ikke framstår som klart ringformet har en i de senere år gått over til å bruke betegnelsen tunanlegg (Johansen & Søbstad 1978:9; Storli 2001:92), en betegnelse som vil bli brukt i det følgende. Hjelleanlegget representerer et tunanlegg ut fra en hver gitt definisjon, da det er sannsynlig at flere radiært plasserte hus har stått i de avdekkete tufters sørlige forlengelse og dannet et mer komplett ringformet anlegg (se s. 321). Nyere forskning fokuserer på visse fellestrekk som innbefatter funksjonstolkende aspekter (Olsen 2003:77):

- 1) Anleggene består av flere tufter plassert enkeltvis, parvis og/eller radiært rundt et tun eller på rad med gavlene vendt i samme retning.
- 2) Tunene er ikke tilknyttet gårdsdrift eller samtidige enkeltgårder.
- 3) Anleggene har spor etter kommunale aktiviteter, bl.a. i form av kokegropfelt og/eller gravfelt.

Ifølge Morten Olsen er det også et fellestrekk at tuftene har åpen gavl i den ene eller begge tverreender. Fordi Hjelle representerer et anlegg i denne kategorien der tuftenes langvegger ikke har veggvoller vil en ikke heretter kunne operere med «åpen gavl» som et kriterium. Det samme kan for så vidt utledes av det tidligere kjente eldre jernalders tunanlegget på Gjerland, Førde, Sogn og Fjordane, som heller ikke hadde veggvoller (Myhre 1973:15ff; Randers 1989:8ff). Åpen gavl kan dessuten oppfattes som gavler

Figur 14. Distribusjonskart over jernalders tunanlegg i Norge (etter Kallhovd 1994:10 og Olsen 2003:79)

uten vegg, et konstruksjonselement som det med bakgrunn i de undersøkelser som er foretatt ikke er mulig å tillegge tunanleggenes hus. Forøvrig er de nevnte fellestrekk dekkende og relevante som utgangspunkt for en videre drøfting og forståelse av tunanleggenes bruk og funksjon.

Tunanleggene er et utpreget norsk fenomen, og de synes å ha vært i bruk fra tidlig romertid til et stykke inn i vikingtid, som representerer en lang periode med utvikling fra den type stammesamfunn som oppsto ved inkorporeringen av vår geografiske sfære i det nordisk-germanske kulturfellesskapet til rikssamling og begynnende statsdannelse. Det er per i dag kjent i alt 26 anlegg spredt over et stort område som strekker seg fra Bjarkøy, Troms i nord til Spangereid ved Lista i sør (Fig.14). Mange har vært gjenstand for større eller mindre undersøkelser som blant annet viser at flere, deriblant alle undersøkte anlegg på Jæren (Løken 2001a:11f), synes å ha vært etablert og avviklet i eldre jernalder, men at også noen, og da fortrinnsvis de nord- og midtnorske, var i bruk i yngre jernalder (Storli 2001:101; Stenvik 2001:41ff).

Det har lenge vært diskutert hva slags rolle tunanleggene kan ha spilt i jernalderens samfunnsorganisasjon og maktpolitiske struktur. De har vært tillagt en rekke funksjoner, både agrare, handelsøkonomiske, religiøse, militære og juridiske. Det synes i dag å være en stor grad av enighet om at de ikke er gårdsanlegg og at de representerer sentrale samlingsplasser. Men det er fortsatt uenighet om hvilken eller hvilke samfunnsmessige institusjoner som er søkt ivaretatt ved etableringen av disse anleggene. Sikkert er det at en vanskelig kan komme nærmere svaret på dette spørsmålet uten å at de vurderes i forhold til samfunn og samfunnsutvikling i det aktuelle tidsrom.

Noen trekk ved samfunn og samfunnsutvikling i tunanleggenes tid

Tidligere ble det norske jernalderssamfunnet gjerne tolket inn i den evolusjonistiske høvdingdømmemodellen (Service 1971). Denne definerer et stadium av samfunnsutviklingen der det har vokst fram hierarkier ledet av høvdinge eller småkonger som utøver makt og kontroll over befolkninger med felles territorial tilhørighet. Høvdingenes makt var primært basert på evne til militær mobilisering og på økonomisk kontroll over redistributiv vareutveksling. I argumentasjonen for høvdingdømmets eksistens i norsk jernalder legges det vekt på samlokalisering av rike gravfunn, skipsnaust og store gårdsanlegg. Slike konsentrasjoner er blitt oppfattet som uttrykk for geografisk fiksert territorial høvdingmakt, og tolket som politisk-administrative sentra i regionale høvdingdømmer (Odner 1972, Myhre 1978). Også tunanleggene har i denne sammenheng vært knyttet til høvdingesentra, og de er forslått brukt til å huse høvdingens krigere ved militær mobilisering så vel som til å lokalisere høvdingkontrollerte kollektive sammenkomster i forbindelse med økonomiske og religiøse aktiviteter (Johansen & Søbstad 1978:52f; Myhre 1985:54).

Nyere forskning har langt på vei forlatt denne modellen, og heller fokusert på jernaldersamfunnets dynamikk og utvikling ved empirisk-historisk tilnærming, som tar sitt utgangspunkt i de muligheter for forståelse som gis på grunnlag av en kombinasjon av skriftlige og arkeologiske kilder (jf. Hedeager 1990; Skre 1998; Myhre 2000; Storli 2001). I denne tilnærmingen synes det å være et grunnleggende standpunkt at det i nordisk - germanske området skjer en utvikling fra stammesamfunn til statsdannelse i en prosess som begynner i romertid og slutter i vikingtid/tidlig middelalder. Ut fra Tacitus og andre skriftlige kilder argumenteres det for at romertidens germanske samfunn var organisert i stammer som hadde såkalte folkeforsamlinger som sentral politisk institusjon. Konstituerende for stammene var et ledende krigeraristokrati, stammens gens, som må ha basert sin makt på råderett over land og overskudd fra jordbruket og som ved sin selvforståelse og samhold definerte stammen som en enhet. Stammen var en politisk enhet, sosialt konstruert av dette lederskapet. Dersom gensen ikke maktet å opprettholde sitt samhold og sitt lederskap opphørte stammen å eksistere. Dette innebærer at stammene var mer sosiale og politiske enn territoriale. Således kunne de framstå som instrumentelle, flyktige enheter i en verden av kriger, konflikter og skiftende allianser (Skre 1998:258; Cassel 1998:155ff; Myhre 2000:43). Stammen som organisasjon var ikke demokratisk, da den fungerte i kraft av et krigeraristokrati, men den var i utgangspunktet heller ikke bygd opp omkring en fast hierarkisk struktur basert på territorielt overherredømme. Stammens øverste var en høvding eller konge, ikke av byrd eller ætt, men en som i folkeforsamlingen ble valgt av et stammeråd av likeverdige aristokrater, først og fremst på grunnlag av dennes personlige egenskaper, ikke minst som kriger. På samme måte ble høvdingens følge av krigere valgt blant de som var av edel byrd, det vil si av aristokratiet. Det kunne også hende at stammer erstattet en konge som leder med et aristokratisk oligarki (Enright 1996:149). I en viss forstand kan derfor den germanske stammen oppfattes som et politisk forbund av frie individer med rett til selv å velge sine ledere. Folkeforsamlingen hadde flere funksjoner, og var også rettsinstitusjon for framleggelse av anklager og avgjørelse av tvister. Den var dessuten en politisk arena for felles beslutninger om krigføring, og for religiøse seremonier (Myhre 2000:45; Olsen 2003:34).

Stammen slik den er beskrevet her representerer en fase i en utvikling som resulterte i framveksten av større og fastere politisk-territoriale strukturer, for eksempel kongedømmer. I nordsjøområdet oppsto i folkevandringstiden og merovingertiden småkongeriker ledet av germanske konger og et aristokrati som i disse områdene ble sterkere knyttet sammen av generell likhet i sosial organisasjon og stabile kontakter over havet mellom likemenn. Fortsatt var ikke den politiske organisering primært fundert på herredømme over geografiske områder, men på personlige forhold mellom konger, underordnede herskere og aristokratiet med sine følgesvenner og krigere («personenverbandstaten») (Myhre 2000:42,47). Den politiske og ideologiske maktutøvelsen ble etter hvert (trolig mot slutten av romertiden) løsrevet fra folkeforsamlingen som institusjon og overført til hallinstitusjonen. Hallen blir det sosiale rom der aristokratiet utspilte sine individuelle og kollektive funksjoner.

Hallen lokaliserte høvdingens eller kongens sete på de gårder som knyttet seg til den sannsynligvis vanlige styringspraksis kalt reisekongedømme. Gjennom storgårdenes haller etablerte aristokratiet en ny type arena for politisk virksomhet der den delen av befolkningen som hadde spesialisert seg på krigføring oppholdt seg (Herchend 1993, 1998:49). Hallinstitusjonens politiske rolle og symbolske betydning er først og fremst fortolket ut fra dens omtale i Beowulf-kvadet. I arkeologisk sammenheng er hallen forsøkt identifisert som sentralrom i gårdsanlegg fra folkevandringstid og merovingertid, der den store «hallgården» på Borg i Lofoten representerer ett kjent norsk eksempel (Munch 1991; Løken 2001b; Olsen 2003:59ff).

Hovedtrekkene i utviklingen av stammeorganisasjonen etter romertiden beskrives av Reinhard Wenskus (1961:2, 46 ff) som en sterk indre politisk utvikling i stammene fra løse og midlertidige sammenslutninger – gjerne foranlediget av ytre militært press – mot mer stabile, overregionale kongedømmer som i noen områder gled over i institusjonaliserte stater (Storli 2001:102f; Hedeager 2002). Drivkraften i utviklingen var neppe behovet for kontroll over ressurser og områder, men rivaliseringer mellom eliten og dens krigerfølger, som etter hvert må ha snevret inn det øverste aristokratiske sjiktet. Denne utviklingen kan ha ført til en mer stabil regional overhøyhet i visse deler av Norge allerede i merovingertiden, og det er hevdet at grunnlaget for den norske rikssamlingsprosessen ble lagt i denne perioden, manifestert blant annet ved de monumentale gravhauger på Borre i Vestfold og ved Karmsundet (Myhre 1993:53; Skre 1998:103). Likevel er kan en ikke snakke om «imperiale» kongedømmer på norsk område i tiden før vikingtiden. Situasjonen var trolig fortsatt i stor grad preget av krigerstammers løsere funderte småkongedømmer, og av politisk og territorialt ustabile forhold med skiftende geografiske tyngdepunkter for maktutøvelse.

Ved innledningen til vikingtiden karakteriseres gjerne Norge som et samfunn av aristokrater, frie bønder og trelle, der råderett over jord og ættebakgrunn utgjorde grunnlaget for sosial status, og der herskerenes makt, enten de nå ble kalt konger, jarler eller herser, ofte ble legitimert ut fra en selvforståelse som også knyttet deres ætter til guder og guddommelige opphav (Solberg 2000:259f). På mikronivå var maktforholdene neppe ensartede. Ifølge Frode Iversen er det sannsynlig at det selv innad i områder på størrelse med de senere skipreider på Vestlandet kunne sitte store jordeiere med godssamlinger i ett distrikt, mens nabolikdistriktet kunne ha en jordeierstruktur av selveiende frie bønder (Iversen 1999:70). På denne tiden har de kystnorske områder vært oppdelt i flere mer eller mindre konsoliderte småriker eller småkongedømmer bundet sammen av kultsentre og tingsamband (Solberg 2000:261). Noen riker hadde sterkere herskere enn andre i forhold opprettholdelse av militær styrke, kontroll med handelsveiene langs kysten og politisk kontakt og allianser med oversjøiske naboherskere. Et større kongedømme var i ferd med å etablere seg i Rogaland og Hordaland, og dette kom til å spille en avgjørende rolle i prosessen som førte til samlingen av et norsk kystkongerike under Harald Hårfagre (Myhre 2000:52). På samme tid ble Hålogaland og noe senere Trøndelag underlagt

håloygættens overherredømme, etter hvert med hovedsete for håloygjarlene etablert på Lade (Storli 2001:108). Vikingtiden i de kystnorske områdene var (som ellers i Skandinavia) preget av ekspansjon og befolkningsvekst med medfølgende politiske, sosiale og territoriale konflikter. Fremskyndet av utviklingen av de nye seilførende skipene på 700-tallet førte dette til økt handelsvirksomhet og var utløsende for de mye omtalte oversjøiske plyndringstokter og kolonisasjonsframstøt. Rundt år 850 – det vil si omtrent samtidig med tunanlegget på Hjelle – dominerte kongene og høvdingene i de danske og norske kongerikene den militære situasjonen og handelen over Nordsjøen. Vikingenes plyndringer og krigerhøvdinger var en konstant trussel mot reetablering av stabile politiske forhold (Myhre 2000:54). Hos oss reflekteres denne ekspansjonen og dominansen best i det arkeologiske kildetilfang som en markant økning av gravfunn i tidlig vikingtid, ikke minst båt- og våpengraver, og i det betydelige innslag av oversjøiske importsaker i disse gravfunnene (Magnus 1967; Dommasnes 1982:73ff; Solberg 1985:66ff).

Diskusjonen om tunanleggenes funksjon og rolle i jernalderssamfunnet

Som påpekt tidligere er det innen dagens forskning omkring tunanleggene enighet om at de ikke representerer permanente bosetningsenheter, men sentralplasser brukt periodevis i forbindelse med aktiviteter som har involvert mange mennesker. Det synes videre å være konsensus om at etableringen av anleggene har hatt som formål å ivareta flere funksjoner, men at kvinner ikke har spilt noen vesentlig rolle i disse sammenhengene (Løken 2001b:11). Det seneste arbeid som fokuserer på anleggenes funksjon konkluderer blant annet med å karakterisere dem som multifunksjonelle (Grimm & Stylegar 2004:122ff).

Når det gjelder spørsmålet om tunanleggenes sosiale og politiske kontekst er det en uenighet å spore med utgangspunkt i ulike oppfatninger av hvor sterkt lagdelt samfunnet var og i hvilken grad anleggene i etableringsfasen i eldre jernalder var integrert i en stratifisert maktstruktur og kontrollert av en herskende maktelite.

Det ene hovedsynspunkt er basert på høvdingedømmemodellen, og legger til grunn at tunanleggene ble lokalisert til sentra for utøvelse av territorial politisk, militær og judisiell høvdingmakt i et system der disse anleggene hadde en særlig viktig funksjon knyttet til maktelitens behov for militær mobilisering (Lund 1965; Johansen & Søbstad 1978; Myhre 1987; Solberg 2000; Løken 2001b; Grimm & Stylegard 2004). Høvdingedømmemodellen har stått sterkt i forskningen på de sørvestnorske tunanlegg, som er representert med sju anlegg på Jæren og Jærens øynære område. Samtlige antas datert til eldre jernalder, fortrinnsvis yngre romertid. Det er først og fremst Jørgen Ilkjær oppfatning om at Illerupfunnet fra ca. 200 e.Kr. representerer en vestskandinavisk 1200 mann hærstyrkes krigerutrustning (Ilkjær 2000a, 2000b) som har gitt ny næring til tolkningen av tunanleggene som høvdingkontrollerte militærkaserner. Trond Løkens teori er at anleggene på Jæren ble brukt i mobiliseringen av en sørvestnorsk høvding hærstyrke som utgjorde kjernen i den hær som ble

bekjempet og ofret ved Illerup Ådal (Løken 2001b:10ff). Denne teorien, som nylig har funnet støtte hos Grimm & Stylegar (2004:125ff), bygger imidlertid på en rekke mer eller mindre usikre forutsetninger, blant annet når det gjelder funnmateriale, dateringer, skipsteknologiske aspekter, demografiske forhold og lokalisering i forhold til storhauger og naust (Olsen 2003:107ff). Ikke minst er det i den senere tid reist kritikk mot den basale premiss at Illerupfunnet er krigsbytteoffer etter et massivt angrep nordfra (Hedeager 2002:254; Gundersen 2003:17ff; Mitlid 2005).

Det andre hovedsynspunkt har en empirisk-historisk tilnærming som mer direkte assosierer anleggenes funksjon med de funksjoner som kan tolkes inn de romerske historieskriveres skildringer av de germanske stammene og folkeforsamlingsplassene. Inger Storli inspireres av disse kildene i sin tolkning av de nordnorske tunanleggenes sosio-politiske sammenheng. Hun ser på anleggene som institusjoner i en mer «egalitær» struktur, og definerer dem som en form for felles anlegg der medlemmer av samfunnseliten møttes som likemenn i forbindelse med aktiviteter av politisk og religiøs art, og der anleggene ikke kan knyttes til bestemte gårder eller høvdingseter (Storli 2001:105f). Morten Olsen ser tunanleggene i sammenheng med stammesamfunnets rettslig-administrative organisering, etablert for utøvelse av rettslige, men også for religiøse og politiske handlinger og seremonier av den karakter som er omtalt i forbindelse med de germanske folkeforsamlingsplasser. Som konsekvens av de endringer som mot slutten av eldre jernalder førte til framvesten av en sterkere sosial og politisk elite med hallinstitusjonen som maktarena ble ifølge Olsen folkeforsamlingsplassene etter hvert en ren lov- og rettsinstitusjon. Han argumenterer for dette primært på basis av den kunnskap som kan erverves om alltingsinstitusjonen i Island i koloniseringsfasen, og som trolig ble instituert etter mønster av et lignende «førstatlig» rettsystem på norsk område. På denne bakgrunn, og på grunnlag av en sammenligning med fysiske strukturer dokumentert på kjente norrøne tingsteder i Island, framfører han som sin hovedtolkning at de norske tunanlegg generelt er å forstå som de materielle levningene etter de folkeforsamlingsplasser som i alltingsinstisjonens tid på Island var kjent som allting og vorting (hovedting og herredsting). Det rettsystem som tunanleggene fungerte innenfor opphørte ved innføringen av representasjonstingsordningen og dennes tinglover under og etter rikssamlingsperioden (Olsen 2003:124 – 127)

Tunanleggene i nord har i mye sterkere grad enn de i sør vært betraktet som kontinuitetsfenomener. Den langvarige brukstid for flere av anleggene ble påvist tidlig i forbindelse med Egenæs Lunds omfattende granskninger på 1940-50-tallet. Søbstad & Johansen vektlegger dette i sin analyse av de nordnorske tunanleggene i 1978. Uavhengig av spørsmålet om funksjon konkluderer de her med at opphavssituasjonen må ha vært den samme for anleggene fra eldre og yngre jernalder ut fra den innbyrdes likhet i materiale og innretning, hvilket gir grunnlag for hypotesen om at hovedtrekkene i vikingtidens politiske, økonomiske og sosiale system i Nord-Norge var etablert allerede i de første århundrene e. Kr. (Søbstad &

Johansen 1978:53). Inger Storli fokuserer også på kontinuitet, men finner at i det løpet av jernalderen skjer en reduksjon i antall tunanlegg samtidig som antallet tufter øker på de anleggene som fremdeles var i funksjon, noe som etter hennes oppfatning reflekterer en utvikling fra små og midlertidige sammenslutninger til større og mer stabile politiske enheter med fastere lederskap. Likevel fastholdes at tunanleggene hører hjemme i jernalderens stammesamfunn, og at de gjennom hele sin funksjonstid i prinsippet var samlingssteder for grupper av sidestilte menn. Ut fra hennes tolkning av funn og radiologiske dateringer ble de nordnorske yngre jernalders anlegg – per i dag erkjent ved anleggene Tjøtta, Steigen og Bjarkøy – nedlagt på begynnelsen av 800-tallet. Avviklingen av tunanleggene og den institusjon som disse representerer har ifølge Storli sammenheng med framveksten av nye institusjoner. Disse knyttes til Håløygjarlenes etablering av et regionalt politisk overherredømme i den prosess som gjerne kalles den nordnorske rikssamling (Storli 2001:108).

Hjelleanlegget som indikator på en konservativ institusjon i et konservativt samfunn

Om en ikke ensidig vektlegger de sørvestnorske anlegg og de foreliggende dateringer av disse til eldre jernalder, men ser på alle norske anlegg som en helhet, kan det utledes følgende: Tunanleggene representerer innbyrdes strukturelt og fysisk like anlegg av særegen karakter som opptrer i et svært stort geografisk område og gjennom et langt tidsrom på 600-700 år fram mot midten av vikingtid. Dette vil i dag kunne hevdes med sikkerhet på bakgrunn av de nyere undersøkelser på Hjelle i Stryn og på Skei i Steinkjer. *Disse to anleggene inkluderer endelig Sør-Norge i tunanleggenes geografiske utbredelsesområde i yngre jernalder.* Undersøkelsen av Skeianlegget omfatter kun en mindre gravning i en av de i alt åtte observerte tuftene. Her er en prøve fra det øverste av flere brannsjikt i en av tuftevollene datert til 970±65 BP eller AD 1000-1160, som tidfester den siste bruk av dette huset. I tilknytning til anlegget ble det påvist et trekullholdig koksteinslag med en utstrekning på minst 30 meter og et gropfelt av større kokegrop (Stenvik 2001:41ff). Lars Stenvik relaterer ikke disse til tuftene, men ut fra den klare sammenheng mellom tufter, koksteinslag og gropfelt på Hjelle er det grunn til å anta at de samme strukturer på Skei inngår i en tilsvarende integrert sammenheng. To prøver fra topp og bunn i en av kokegropene på Skei er radiologisk datert til hhv 685-890 AD og 670-870 AD (Stenvik 2001:47). Gropdateringene samsvarer godt med daterbare funn fra det omliggende gravfelt (Stenvik 2001:75). En datering av Skeianleggets hovedbruksfase til sen merovingertid/tidlig vikingtid, det vil si omtrent samtidig med Hjelle, må derfor ansees som sannsynlig. En konsekvens av disse undersøkelsene er at en ikke lenger har grunnlag for å avgrense sørnorske tunanlegg tidsmessig til romertid/folkevandringstid ut fra ytre likhet med de daterte anlegg på Jæren. Et nylig registrert anlegg på Spangereid, Lindesnes, er for eksempel ut fra en slik parallellføring datert til eldre jernalder (Grimm & Stylegar 2004:118f). Gravfunn på Spangereid viser at dette området ikke bare har vært sentralt i romertid/folkevandringstid, men også i yngre jernalder. Yngre jernalder er

blant annet representert med to rikt utstyrte båtgraver og et skattefunn fra vikingtid. Det kan dermed ikke utelukkes at tunanlegget på Spangereid var i bruk like sent som anleggene på Hjelle og Skei.

Enten det settes fokus på endring eller kontinuitet i forsøk å på å forklare tunanleggenes funksjon og rolle, vil det trolig være fruktbart med en tilnærming som evaluerer tunanleggene som elementer i et større tradisjonsfellesskap. Dette er ikke minst relevant på grunn av fenomenets vide spredning i tid og rom. I sin avhandling om tradisjon og handling i førkristen vestnorsk gravskikk hevder Liv Helga Dommasnes at jernalderens gravskikk innenfor vestnorske området i karakteriseres av en eldre kollektivistisk tradisjon, «vereidetradisjonen», som overlapper med og avløses av en yngre individmarkerende tradisjon, «tuntradisjonen». Den nye gravskikken, som manifesterer seg fra tiden rundt overgangen eldre/ynge romertid, representerer et så vidt markant brudd med det gamle både i morfologiske trekk, symbolbruk og rituelle tyngdepunkter at denne – sammen med en observerbar strukturell endring i bosetningsmønsteret – må forstås som uttrykk for en gjennomgripende samfunnsmessig reorganisering. Samtidig oppfattes de to tradisjonene som etniske markører. Satt inn i et større nordeuropeisk perspektiv tolker Dommasnes endringen som et resultat av at det vestnorske området i løpet av romertiden innlemmes i det nordeuropeiske germanske ideologiske og kulturelle fellesskap. Hun argumenterer for at endringen vanskelig kan ha skjedd uten at denne har involvert innvandring i en eller annen form, muligens ved en spredt innflytting av mindre grupper av germanere søfra eller østfra, motivert ut fra handelsmessige interesser knyttet til Vestlandets utmarksressurser (Dommasnes 200:142ff).

En kan se det slik at tunanleggene bidrar til å styrke den arkeologiske argumentasjon for en samfunnsmessig reorganisering på denne tiden i og med at den tidligste bygging av tunanleggene i tid faller sammen med den nye gravtradisjonen. Dette impliserer ikke nødvendigvis innvandring, men kan like gjerne tolkes som resultat av en indre utvikling. Etableringen av de nordnorske tunanlegg er for eksempel relatert til framveksten av en sosial elite på hjemlig grunn som raskt ble integrert i den nordisk-germanske verden (Storli 2000: 96 – 100).

Dommasnes sitt perspektiv på samfunn og samfunnsendring i lys av tradisjon og tradisjonsendring i gravskikken får en til å reflektere over materielle uttrykk som tradisjonsbærende og ideologisk samfunnsbevarende like mye som uttrykk for utvikling og forandring. Vikingtidens gravtradisjon representerer i hovedtrekk en fortsettelse av det nye som kom inn i så langt tilbake som i romertiden (2001:140). Denne kontinuiteten i praktisering av døderitual og religionsutøvelse synes å speile et konservativt ættesamfunn som på det ideologiske plan endret seg lite i løpet av dette lange tidsrommet, trolig opprettholdt ved den germanske samfunnselitens legitimering av opphavsmyter, identitet og status gjennom gravritualer og andre former religiøst og sosialt reproduserende handlinger.

I dette perspektivet kan en ha som premiss at materielle strukturer som fastholdes i sin form gjennom lang tid kan forstås som uttrykk for et innhold som symboliserer et sterkt tradisjonsbundet samfunn. Ut fra denne premissen vil tunanleggene kunne tolkes på lik linje med gravtradisjonen, ettersom de representerer formmessig like strukturer av kompleks karakter som ligger på vidt forskjellige steder og var i bruk til ulik tid. Illustrerende eksempler på dette er anleggene på Bjarkøy, Troms med hovedbruksfase i merovingertid/tidlig vikingtid (Johansen & Søbstad 1971:24f) og Klauhauane i Rogaland, med bruksfase i romertid (Møllerop 1971:159).

Det at Hjelle- og Skeianleggene ikke bare var i bruk etter eldre jernalder, men ble etablert etter det samme i mønster så sent som i vikingtid, forsterker grunnlaget for å tolke tunanleggene som en slik samfunnsbevarende institusjon.

Tunanleggenes kontinuitet gir et annet grunnlag for tolkning enn det en får ved fokusering på samtidighet, slik det nesten ensidig har vært gjort i diskusjonen om de sørvestnorske eldre jernalders anlegg. Den antatte bruk av anleggene som militærkaserner blir mindre sannsynlig i et langtidsperspektiv, da systemer for mobilisering av militær beredskap trolig var så nær knyttet til sosiopolitiske endringer i samfunnet at disse neppe kan ha vært ivaretatt innenfor rammen av samme type anlegg gjennom mange hundre år. (De nyoppdagete yngre jernalders tunanlegg lenger nord bør således initiere en kildekritisk diskusjon om fraværet av slike anlegg i det sørvestnorske området). Vurderes så Hjelleanlegget i forhold til militær bruk, taler selve lokaliseringen av dette mot en slik funksjon. Leidangsordningen og det en ellers har av kilder om kystsamfunnenes organisering av hærmakt i vikingtiden gir grunnlag for å anta militær mobilisering var basert på krigerutrusning av skip på samlingsplasser nær naust og havn ved sjøen. Dette foregikk gjerne ved elveutløp i fjordene, men neppe på steder langs vassdrag og innsjøer. Hjelleanlegget ligger innerst i Strynevatnet nesten tre mil fra Stryneelvas utløp i Nordfjord. Her er det to uframkommelige stryk mellom vatnet og fjorden, Lundefossen og Gjorvafossen, som nærmest må ha umuliggjort en rask mobilisering av fullt utrustede seilførende skip. Flere av de øvrige anlegg har også en lokalisering som synes topografisk uforenlig med en militær funksjon, for eksempel Gjerland, Førde, Sogn og Fjordane (Myhre 1973:15) de trønderske anleggene Værem, Namdalen (Farbregd 1980:57), Stiklestad, Verdalen (Askim et al.1992:13) og Skei, Steinkjer (Stenvik 2001:41) og noen av de sørvestnorske representert ved Kåda, Hjelmeland (Haavaldsen 1986), Håvodl, Time (Petersen 1936:154; Haavaldsen 1988:16-21) og Skjelbrei, Sandnes (Helliesen 1904:61; Myhre 1975:238).

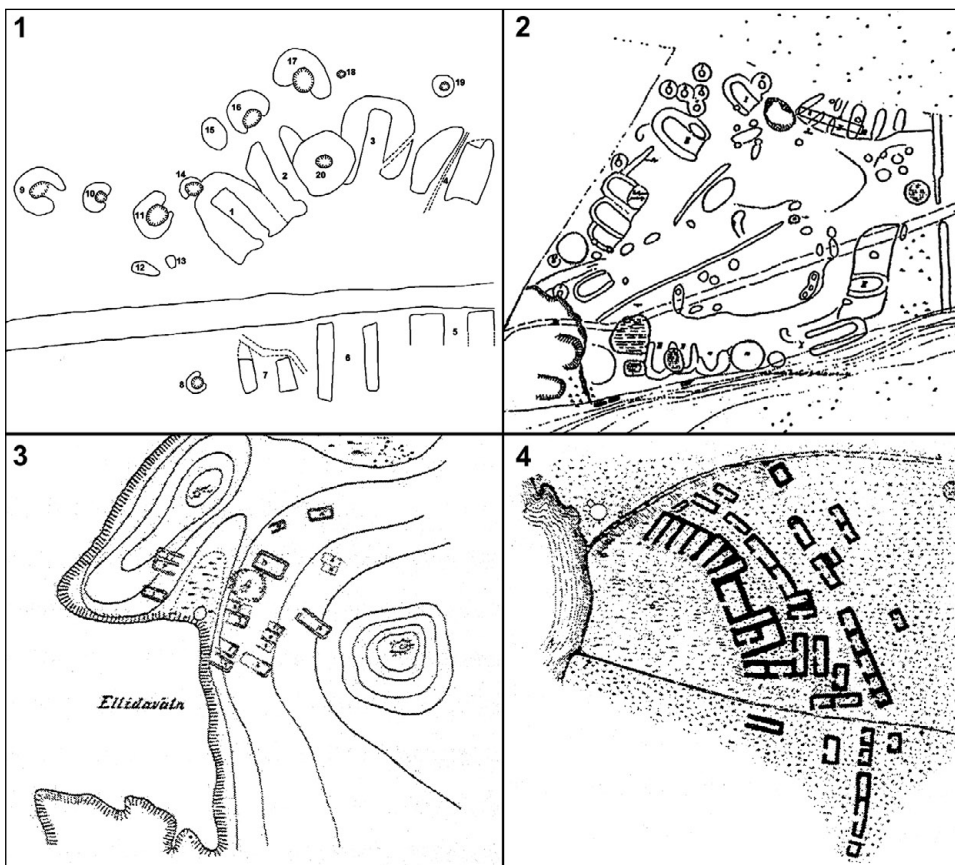
I et forsøk på konkretisering av funksjon, ligger det i oppfatningen av tunanleggene som tradisjon at disse har ivaretatt grunnleggende samfunnsbærende funksjoner. Ut fra dette er det relevant å evaluere anleggene som institusjoner for utøvelse av religion og /eller av praktisering av lov og rett. Kilder som belyser vikingtidens samfunnsforhold gir rimelig sikre holdepunkter for samlingsplasser for lov og – rettsutøvelse i form av tingsteder lokalisert utenfor gårdsområdene (Olsen 2003:102ff), mens en ikke har

et like godt grunnlag for å sannsynliggjøre at praktiseringen av religion var knyttet til helligdommer utenfor gårdens fysiske sfære (Diinhoff 2005:146ff). Her foreslås derfor, i likhet med Morten Olsen, at tunanleggene fungerte som tingsteder, og at de i sin helhet representerer et alltingsystem som ble etablert på den germanske folkeforsamlingens grunn i eldre jernalder. Denne tolkningen er for øvrig også framført av eldre forskere, hovedsakelig på basis av kilder vedrørende nærliggende historisk kjente tingsteder, blant annet ved anleggene på Dysjane og Klauhauane i Rogaland (Nicolaysen 1866:300f; Rønneset 1961:25f) og Steigen i Nordland (Havnø 1931:5). Det må her legges til at tunanleggene som ting ikke nødvendigvis utelukker annen bruk. I jernalderen var kultisk-rituell praksis trolig så innvevd i den rettslige utøvelse at anleggene nok også har ivaretatt religiøse aspekter, kanskje først og fremst uttrykt i kollektiv praksis, jamfør grovfeltenes store kokegroper og ildgroper. Det er heller ikke usannsynlig tunanleggene til tider har spilt en økonomisk rolle, for eksempel som arenaer for redistribusjon av varer og innkrevning av skattskyld, i en sen fase kanskje som markeds plasser. Det er vanskelig å se at anleggene som møtesteder for slike aktiviteter har vært uforenlig med en tingstedsfunksjon.

Foregående drøfting med basis i Hjelleanlegget som kilde til ny empirisk kunnskap om tunanleggene kan sammenfattes i to hovedtolkninger:

- 1) Tunanleggene framstår som et materielt uttrykk for en konservativ institusjon i et ideologisk konservativt jernalderssamfunn i tidsrommet fra romertid til rikssamlingens begynnelse i vikingtid.
- 2) Tunanleggene foreslås å ha hatt primær funksjon som tingsteder knyttet til en alltingsinstitusjon lik den som ble etablert på Island ved koloniseringen fra norsk område.

Disse tolkningsforslagene har mange implikasjoner som det ikke gis anledning til å utdype i denne artikkelen. Her skal nevnes at relasjonen norske tunanlegg/islandske tingsteder åpenbart har et potensial for ny innsikt (Fig. 15). Et interessant og relevant trekk ved de islandske tingsteder er at disse ble anlagt med tingboder som i følge sagaene losjerte tilreisende goder og deres tingmenn (Sigurdsson 1997:23). De kjente islandske tingstedsanlegg fra middelalderen viser at tingbodene ofte ble bygd sammen i rekker med gavlen vendt samme vei mot en åpen plass slik som de norske eldre tunanlegg, jamfør for eksempel tingbodene på Tinganes og Leiðvallarþingstaður (Olafsson 1984:35, 41). Det har enda ikke vært mulig å avdekke rekonstruerbare anlegg knyttet til vikingtidens tingsteder i Island ved de arkeologiske registreringer og granskninger som hittil er foretatt. I denne sammenhenger Hjelleanlegget trolig viktig, da det i lys av tingstedshypotesen og ut fra dets samtidighet med den første norrøne kolonisering av Island bør kunne danne mønster for søkingen etter de tidligste islandske tingstedene, ikke minst med bakgrunn i at Nordfjord trolig var et av kjerneområdene for utvandringen til Island (se nedenfor).

Figur 15. Eksempler på yngre jernalders tunanlegg i Norge og middelalders tingsteder i Island.

- 1) Tunanlegget på Skei, Steinkjer (etter Stenvik 2001:41).
- 2) Tunanlegget på Tjøtta, Alstadhaug (etter Berglund 1995:63).
- 3) Tingbodene på Tinganes, Island (etter Olafsson 1984: 41).
- 4) Tingbodene på Leiðvallarþingstaður, Island (etter Olafsson 1984:35).

Avviklingen av tunanleggene

Av de daterbare tunanlegg ser de fleste ut til å ha blitt avviklet i eldre jernalder. Denne tendensen bør imidlertid ikke tillegges for stor vekt på grunn av det begrensede antall godt daterte anlegg. Oppdagelsen av Hjelleanlegget som et ikke vollmarkert anlegg etablert i yngre jernalder stiller også spørsmål ved de kjente anleggs representativitet. I hvert fall gjelder dette de sørnorske anlegg.

De nordnorske anlegg er best datert, og det er ut fra den påviste kontinuitet i bruken av de samme anleggene trolig reelt at det i løpet av jernalderen skjer en reduksjon i antallet i denne regionen. Som nevnt kan dette ha skjedd på grunn av framveksten av større politiske enheter med fastere lederskap. Aksepteres en slik oppfatning for Nord-Norges del må en kunne legge til grunn at en tilsvarende politisk utvikling fant

sted lenger sør. I så fall er det ikke urimelig å anta at denne utviklingen i hvert fall i noen områder gikk i en retning som etterhvert gjorde det strategisk viktig for lokale herskere å ta kontroll over tingstedene. Lars Stenvik evaluerer Skeianlegget ut fra dets beliggenhet og sammenheng med gravminner, og finner at dette må ha vært nært knyttet til Skeigården som sete for en lokal høvdingætt i sen merovingertid/vikingtid (Stenvik 2001:63ff).

Men kanskje var det ikke slik overalt. Frode Iversen har skilt ut mulige førkristne godssamlinger på Vestlandet på grunnlag av en analyse av de middelalderske lendmannsgårder og distribusjonen av gravfunn og gravhauger fra yngre jernalder. Han har som utgangspunkt at eierforhold til vanlige gårder knyttet til frie personer reflekteres i forekomsten av det han klassifiserer som vanlige graver. Områder med høy forekomst av gravminner karakteriseres av bondeei, mens godssamlinger kan spores i områder med få, men store gravminner og rike gravfunn. I Nordfjord framstår Stårheim/Eid som et sannsynlig jordegods-distrikt, mens Stryn (Oppstryn og Nedstryn) med en høy frekvens av vikingtids gravfunn jevnt fordelt på enkeltgårdene ikke synes å ha lokalisert en slik tidlig godssamling (Magnus 1967:103; Fett 1980; Iversen 1999:70f). Ut fra dette kan det være at Hjelleanlegget ikke var under kontroll av en overordnet makt, men fungerte som arena for selvstendige bønder helt fram til tidspunktet for dets nedleggelse.

På grunnlag av foreliggende funn og dateringer fra de nordnorske yngre jernalders anlegg argumenterer Inger Storli for at nedleggelsen av disse i tid faller sammen med håloygjarlenes etablering av politisk overherredømme, og for at det i denne nordnorske rikssamlingsprosessen tidlig på 800-tallet ble utviklet overordnede institusjoner tilpasset det nye regimet (Storli 2001:108). For anleggene som tingsteder innebar en slik prosess at det gamle tingsystemet ble avvirket og avløst av en ny tingordning. Anleggene på Hjelle har ut fra dateringene vært brukt lenger oppover i vikingtiden, men dette er ikke uforenlig med Storlis oppfatning av sammenhengen mellom tunanleggene og samfunnet før rikssamlingen, ettersom samlingen under Harald Hårfagre ble fullført senere, og neppe med store lokale konsekvenser på Vestlandet før henimot slutten av 800-tallet.

Denne fasen er samtidig med koloniseringen av Island, eller landnåmet som det kalles. Ifølge sagakildene (Íslendigabók og Landnámabók) ble dette landnåmet, med sunnfjordingen Ingolf Arnarson som første landnåmsmann, gjennomført i løpet av en til to generasjoner i tidsrommet fra 876 til ca. 930, da øya skal ha vært fullt bebygd med ca. 7000 innbyggere. Landnámabók nevner 430 landnåmsmenn, hvorav de fleste vestlendinger, noe som viser at koloniseringen av Island i hovedsak utgikk fra Vest-Norge. Flere faktorer kan ha forårsaket utvandringen, blant annet jordmangel i de vestnorske bosetningsområder. Sagaen beretter at mange storbønder og høvdinge dro ut fordi de ikke aksepterte å underlegge seg Harald Hårfagre. Det er derfor sannsynlig at også politiske årsaker har vært vesentlige (Solberg 2000:253).

Fokuserer en på Stryn i denne sammenhengen, er det verd å merke seg at gravfunnene her viser en markant nedgang i antall fra det 9. til det 10. århundre (Magnus 1967:102ff). Dette får en til å undre seg over om Stryn var et av de distrikter som hadde stor utvandring av landnåsmenn.

Sammenfallet i tid mellom landnåsmennenes utvandring til Island og tunanlegget på Hjelle kan tale for at tunanleggene som tradisjonell lov- og rettsinstitusjon var et viktig symbol i en politisk og ideologisk kamp mellom rikskongen med hans allierte og de lokale stormenn og bønder som motsatte seg det nye overherredømmet. Denne kampen førte uavvendelig til at den gamle tingordningen måtte gi tapt i Norge, men også til at den ble reetablert i Island av landnåsmennene, i opposisjon mot undertrykkningen, og som ramme rundt byggingen av et nytt samfunn av «frie» kvinner og menn. En slik tanke er ikke ny, men Hjelleanlegget kan bidra til å utvikle den videre.

Summary

The so called courtyard site consists of a collection of house remains surrounding a courtyard, all with the entrance along the inner end wall facing the courtyard. This type of site is dated within the period 200 – 900 AD, and is a typical Norwegian phenomenon. Twenty-six sites are distributed from Bjarkøy, Troms, in northern Norway to Spangereid, Lista, near the southernmost point in southern Norway. Today it is agreed that the courtyard sites are not farming settlements, but it is still debated as to whether they were primarily built for economic, religious, judicial, military or other purposes. This article presents a recently discovered Viking age courtyard site at Hjelle, Stryn, Sogn og Fjordane, and evaluates this site in a larger context, focusing on both construction and function. Hjelle is the first courtyard site in southern Norway that can be safely dated to the late Iron Age. In the perspective of the long time span and wide distribution of the courtyard sites as a body of complex physical structures, they are seen as an expression of a 'conservative institution in a conservative society'. It is argued that the function of the sites relates to basic ideological aspects of society, and it is suggested that they represent the Norwegian pre-state judicial system (ting) established in the roman period, which is in turn grounded on the Germanic central gathering places. The courtyard sites were probably finally abandoned as a consequence of the process of territorial unification under kings with national ambitions that started in the late 9th century.

Litteratur

- Askim, J.P., Hartvig S. & Stenvik, L.F. 1992. *Stiklestad National Cultural Centre*. Steinkjer.
- Bakka, E. 1963. Some English decorated metal objects found in Norwegian Viking graves. Contributions to the art history of the eight century AD. *Årbok for Universitetet i Bergen, Humanistisk serie*: 1 – 66.
- Bakka, E. 1965. Ytre Moa - Eit gardsanlegg frå vikingtida i Årdal i Sogn. *Viking XXIX*: 121 – 145.
- Berglund, B. 1995. Tjøtta-riket. En arkeologisk undersøkelse av maktforhold og sentrumsdannelser på Helgelandskysten fra Kr.f. – til 1700 e. Kr. Dr. philos Avhandling, Universitetet i Trondheim.
- Bødal, S. & Furnes, S. 2001. Stryn kommune - Hjelle - Automatisk freda kulturminne. Rapport frå synfaringer og arkeologisk registrering. Sogn og Fjordane fylkeskommune. Kulturavdelinga. Rapport ved Bergen Museum.
- Callmer, J. 1977. *Trade Beads and Bead Trade i Scandinavia ca. 800-1000 A.D.* Acta Archaeologica Lundensia, Series in 4°. Nr 11. Lund.
- Cassel, K. 1998. *Från grav til gård. Romersk järnålder på Gotland*. Stockholm Studies in Archaeology 16. Stockholm.
- Christie, H. 1983. Den første generasjon av kirker i Norge. *Hikuin* 9: 93 – 100.
- Diinhoff, S. 2003. Arkeologisk rapport. I: Diinhoff, S. & Hjelle K.L. (red.) Udgravningsrapport Rutlin gbnr, 22/4, Sogndal kommune, Sogn og Fjordane, s.1 – 136. Rapport ved Bergen Museum.
- Diinhoff, S. 2005. Kokegruber – glimt av en rituell praksis gjennom 1500 år. I: Gustafson L., Heibreen, T. og Martens, J. (red.) *De Gåtefulle kokegropene*, s. 141 -149. Varia 58. Oslo.
- Dommasnes, L.H. 1982. Late Iron Age in Western Norway. Female Roles and Ranks as deduced from an Analysis of Burial Customs. *Norwegian Archaeological Review* 15:70-84.
- Dommasnes, L.H. 2001. *Tradisjon og handling i førkristen vestnorsk gravskikk. II. Fra Vereide til vikingtid*. Arkeologiske avhandlinger og rapporter fra Universitetet I Bergen 5. Bergen.
- Enright, M. 1996. *Lady with a mead cup. Ritual, Prophecy and Lordship in the European Warband from La Tène to the Viking Age*. Dublin.
- Farbregd, O. 1980. Perspektiv på Namdalens jernalder. Undersøkingar på Veiem, Sem, Værem og Bertnem. *Viking XLIII*:20 – 80.
- Fett, P. 1976. *Stryn kommune, hefte 1-2*. Førhistoriske minne i Fjordane. Revidert utgave. Bergen.
- Grimm, O. & Stylegar, F.A. 2004. Court sites in in Southwest Norway – Reflection of a Roman Period Political Organisation? *Norwegian Archaeological Review* 37(2):111-133.
- Gullbekk, S.H. 2005. Bestemmelse av angelsaksisk mynt funnet på Hjelle i Stryn, Sogn og Fjordane. Rapport fra Kulturhistorisk museum, Myntkabinettet, UiO. Rapport ved Bergen Museum.
- Gundersen, I.M. 2003. Et Tryllespeil. Bokanmeldelse. *Nicolay* 91:17-20.
- Havnø, E. 1931. Tingplass fra vikingetiden gjenfunnet i Nordland. Stedet hvor Steigarting ble holdt, det eldgamle ting for Hålogaland. *Aftenposten* 9. oktober 1931 s. 5.
- Hedeager, L. 1990. *Danmarks jernalder. Mellom stamme og stat*. Aarhus.
- Hedeager, L. 1999. *Skygger av en annen virkelighet. Oldnordiske myter*. Oslo.
- Hedeager, L. 2002. *Danernes land - fra ca. 200 f. Kr. til ca. 700 f. Kr.* Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie, 2. utg., vol. 2. København.
- Helliesen, T. 1905. Oldtidslevninger i Stavanger Amt. *Stavanger museums aarshefte* 1904:33-73.
- Helliksen, W. 1997. *Gård og utmark på Romerike 1100 f. Kr – 1400 e. Kr. Gardermoprojektet*. Varia 45. Oslo.
- Herschend, F. 1993. The origin of the Hall in Southern Scandinavia. *Tor*. 25: 175 – 200.
- Herschend, F. 1998. *The idea of the good in Late Iron Age society*. OPIA – Occasional papers in archaeology 15. Uppsala.
- Hjelle, K.L. 2005. Tunanlegg på Hjelle, Stryn, Sogn og Fjordane. Rapport makrofossiler. De Naturhistoriske samlinger. Rapport ved Bergen Museum.
- Haavaldsen, P. 1986. Registreringsrapport for Kåda. Rapport ved arkeologisk museum i Stavanger
- Haavaldsen, P. 1988. Spennende funn fra Håvodl, Sæland i Time. *Frå haug ok heidni* 1988 (1):16-21.
- Ilkjær, J. 2000a. *Illerup Ådal – et arkeologisk tryllespejl*. Århus.
- Ilkjær, J. 2000b. *Den første norgeshistorien: Illerupfunnet: ny innsikt i skandinavisk romertid*. Tønsberg.
- Iversen, F. 1999. *Var middelalderens lendmannsgårder kjerner av eldre godsamlinger?* Arkeologiske avhandlinger og rapporter fra Universitetet I Bergen 4. Bergen.

- Kaland, S.H.H. 1998. The Viking Period. I: Kazakievičius, V., Olsen, A.B. & Simpson, D.N. (red.) *The Archaeology of Lithuania and Western Norway: Status and perspectives*, s. 261 – 275. Archaeologica Baltica 3. Vilnius
- Kallhovd, K. 1994. Den kulturhistoriske orden. En analyse med utgangspunkt i Leksaren. Hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi. Universitetet i Oslo.
- Kristoffersen, S. 1992. Utgravde lokaliteter fra jernalderen. I: Bjørge, T., Kristoffersen, S. & Prescott, C. (red.) *Arkeologiske undersøkelser i Nyset-Steggevasdragene 1981 – 1987*, s. 147-284. Arkeologiske Rapporter 16. Bergen.
- Larsen, K. 1995. *Ytre Moa. Et gårdsannlegg fra vikingtid i Årdal, Sogn. En studie av byggeskikk og gårdskultur*. Hovedoppgave arkeologi. Universitetet i Bergen.
- Lia, Ø. 2003. «Rekonstruksjoner» av langhus fra nordisk jernalder. *Nicolay* 89: 45-58.
- Lund, H.E. 1965. Hälöygske hövdinge – Gårder og tunanlegg av Steigen-typen fra eldre og yngre jernalder. *Norsk tidsskrift for sprogvitenskap* XX: 287 – 325
- Løken, T. 2001a. Jæren eller Karmøy – hvor var makta i Rogaland i eldre jernalder? *Frå haug ok heidni* 2001(2):3-14.
- Løken, T. 2001b. Oppkomsten av den germanske hallen - Hall og sal i eldre jernalder i Rogaland. *Viking* LXIV:45 – 86.
- Magnus, B. 1967. Studier i Nordfjords yngre jernalder. Upublisert magistergrad i arkeologi ved Universitetet i Bergen.
- Mitlid, Å. 2005. Illerupfunnet – et arkeologisk trolspeil? *Nicolay* 89.
- Mortensen, M. 1993. Stedje gnr. 64, Sogndal kommune, Sogn og Fjordane. Bosetningsspor fra jernalder. Rapport ved Bergen Museum.
- Munch, GS. 1991. Høvdinggården Borg i Lofoten. *Ottar* 1991(4): 43-48.
- Myhre, B. 1973. I en åker på Gjerland i Førde. *Arkeo* 1:15-18.
- Myhre, B. 1975. Boplasser og hustufter fra Romertid. *Frå haug ok heidni* 1975(1):234-244.
- Myhre, B. 1978. Agrarian development, settlement history and social organization in Southwest Norway in the Iron Age. I: Kristiansen, K. og Paludan-Müller (red.) *New directions in Scandinavian Archaeology*, s. 224 - 271. København.
- Myhre, B. 1982. Synspunkter på huskonstruksjon i sørvestnorske gårdshus fra jernalder til middelalder. I: Myhre, B., Stoklund B. & Gjærder, P. (red.) *Vestnorsk byggeskikk gjennom to tusen år. Tradisjon og forandring fra romertid til det 19. århundre*, s. 98 – 118. Arkeologisk museum i Stavanger, Skrifter nr.7. Stavanger.
- Myhre, B. 1985. Boathouses as Indicators of political Organization. *Norwegian Archaeological Review* 18(1-2):36-60.
- Myhre, B. 1987. Chieftains' graves and chieftains' territories in south Norway in South Norway in the migration period. *Studien zur Sachsenforschung* 6:169 – 188.
- Myhre, B. 1993. Rogaland forut for Hafstrjordslaget. I: Veia, M.S. (red.) *Rikssamlingen og Harald Hårfagre. Historisk seminar på Karmøy 10. og 11. juni 1993*, s. 41 - 63. Karmøy kommune. Kopervik.
- Myhre, B. 2000. Germanske kongedømmer ved grensen til to imperier. I: Kramer, E., Stoumann, I. & Greg, A. (red.) *Nordsøens konger, Nordsøens konger år 250 – 850*, s. 41-54. Esbjerg og Stavanger.
- Møllerop, O. 1971. De ringformede tunanlegg i Rogaland. *Frå haug ok heidni* 1971(3):151- 166.
- Nicolaysen, N. 1866. *Norske fortidslevninger*. Kristiania.
- Odner, K. 1972. Ethno-historic and ecological settings for economic and social models of an Iron age society. I: Clarke, D.L. (red.) *Models in Archaeology*, s. 623-651. London.
- Olafsson, G. 1984. *Félag ábugamanna um réttarsögu. Rannsóknir á fornu héradsþingum eftir Guðmund Olafson*. Erindi ok greinar 6. Reykjavik.
- Olafsson, G. 1987. Þingnes by Elliðavatn: The First Local Assembly in Iceland? I: Blindheim, C & Knirk, J. (red.) *Proceedings of the Tenth Viking Congress. Larkollen, Norway, 1985*, s. 343 – 349. Universitetets Oldsakssamlings Skrifter Ny rekke Nr. 9. Oslo.
- Olsen, M. 2003. Den sosio-politiske organiseringen av Jæren i eldre jernalder. Et tolkningsforsøk med utgangspunkt i skriftlige kilder og tunanleggene. Upublisert hovedfagsoppgave arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Petersen, J. 1933. *Gamle Gårdsanlegg i Rogaland. Fra forhistorisk Tid til Middelalder*. Institutt for sammenlignende kulturforskning. Serie B XXIII. Oslo.

- Petersen, J. 1936. *Gamle gårdsanlegg i Rogaland. Fortsettelse*. Institutt for sammenlignende kulturforskning. Serie B XXXI. Oslo.
- Randers, K. 1989. Et ringformet tun? på Gjerland. Rapport ved Bergen Museum.
- Rønneseth, O. 1961. Gård og gårdssamfunn i eldre jernalder. *Heimen* 12: 13 – 32.
- Service, E.R. 1971. *Cultural evolutionism: theory in practice*. New York.
- Sigurdsson, J. V. 1997. Den islandske fristatshøvdingen. I: Krøger, J.F. (red.) *Rikssamlingen – Hovdingmakt og kongemakt*. Karmøyseminaret 1996, s. 22 – 35. Stavanger.
- Skre, D. 1996. *Rural Settlements in medieval Norway, AD 400 – 1400*. RURALIA I, Památky arceologické – Supplementum 5: 53-71.
- Skre, D. 1998. *Herredømmet. Bosetning og besittelse på Romerike 200 – 1350 e. Kr.* Acta Humaniora nr. 32. Oslo.
- Skaare, K. 1976. *Coins and Coinage in Viking-Age Norway*. Oslo.
- Solberg, B. 1985. Social Status in the Merovingian and Viking periods in Norway from Archaeological and Historical Sources. *Norwegian Archaeological Review*, 18(1 – 2): 61 – 76.
- Solberg, B. 2000. *Jernalderen i Norge. Ca. 500 f. Kr. – 1030 e. Kr.* Oslo.
- Stenvik, L. F. 2001. *Skei- et maktsenter fram fra skyggen*. Vitark 2. Trondheim.
- Storli, I. 2000. «Barbarian» of the North: Reflections on the Establishment of Courtyard Sites in North Norway. *Norwegian Archaeological Review* 33(2):81-103.
- Storli, I. 2001. Tunanleggenes rolle i nordnorsk jernalder. *Viking* LXIV: 87-111.
- Stumman Hansen, S. 1999. Jan Petersens Fodspor på Oma. Nyt om Vikingetidens Gårdsanlæg. I: Fuglested, I., Gansum, T. & Opedal, A. (red.) *Et hus med mange rom. Vennebok til Bjørn Myhre på 60 – årsdagen*, s. 253 – 272. AmS-Rapport 11 B. Stavanger.
- Stumman Hansen, S. 2000. Viking Settlement in Shetland. Chronological and Regional Contexts. *Acta Archaeologica* 71: 87-103.
- Wenskus, R. 1961. *Stammesbidung und Verfassung. Das Werden der frümittelaterlichen gentes*. Köln.
- Wik, B. 1983. *Tunanlegget på Tjøtta – en økonomisk og demografisk miljøstudie*. Gunneria 44. Trondheim.

